

Marià Fortuny i Reus. La construcció d'un mite (II)

Albert Arnavat

Universitat Rovira i Virgili. Grup de Recerca «Del colonialisme al món global»
albert.arnavat@gmail.com

RESUM

Estudi sobre la primera etapa d'activitat de Marià Fortuny Marsal (Reus, 1838 – Roma, 1874), el pintor amb més projecció internacional de l'art vuitcentista català, i sobre la relació amb la seva ciutat natal al llarg de la seva vida i fins a l'actualitat. El primer és un període històric menystingut pels historiadors i no gaire ben estudiat, i la seva relació amb Reus és un aspecte de la seva vida que no havia estat objecte d'atenció. L'article dona a conèixer un gran nombre de notícies inèdites —des de la seva primera exposició pública fins a les estades que va fer a la ciutat— i realitza una revisió exhaustiva de tot allò que es refereix a l'artista que té relació amb la seva ciutat de naixement. Les fonts arxivístiques i hemerogràfiques, pràcticament inèdites, són bàsiques per resseguir les passes de Fortuny i l'impacte de la seva trajectòria d'èxits en la formació d'una imatge llegendària del pintor.

Paraules clau:

Marià Fortuny; Reus; història; mite

ABSTRACT

Fortuny and Reus. The building of a myth (II)

This article examines the early career of the most international painter of nineteenth-century Catalan art, Marià Fortuny Marsal (Reus, 1838 – Rome, 1874), as well as the artist's ties with his birthplace during his lifetime and to the present. While the first historical period has been scarcely studied by historians, the painter's relationship with Reus has been completely neglected. The article reveals a number of unpublished newspaper pieces dating from his first public exhibition in his visits to the city and provides a thorough review of virtually unknown newspaper and archival sources, which are essential to follow the footsteps of Fortuny and the impact of his career success in forming an image of this legendary painter.

Keywords:

Marià Fortuny; Reus; history; myth

[Continua del número anterior]

Fortuny a la Galeria de Reusencs Il·lustres (1915)

El 27 de novembre de 1915, el Centre de Lectura inaugura la Galeria de Reusencs Il·lustres. La comissió impulsora del projecte afirmava que era «una obra nascuda a l'escalf de l'amor a la ciutat, essencialment patriòtica, i exclusivament catalana i ben nostra» per «rescatar del lamentable abandonó les nostres glòries». Entre els primers retrats, hi havia el de Marià Fortuny, original del pintor Macià Auqué (figura 13). L'acte d'inauguració se celebrà al Teatre del Centre, amb la presència de membres de l'Ajuntament i altres autoritats. Josep Güell Bofarull (Reus, 1889 – ?) llegí el detallat estudi biogràfic de Fortuny, encarregat pel Centre de Lectura a Ramon Casals Vernis¹⁰⁴, i els periòdics locals n'escriviren àmplies ressenyes. El *Diario de Reus* publicava, a la portada i a tota pàgina, la notícia que titulà «Homenaje a nuestros inmortales». Antoni Fuster Valldeperes (Reus, 1895 – Barcelona, 1942) hi va escriure l'article «Fortuny», on explicava que mentre a fora d'Espanya «el consideraven el príncep de la pintura moderna», aquí «tot just es sabia que era un molt bon artista i res més», i que per això la gran majoria dels seus quadres eren a l'estranger. Deia: «L'art de Fortuny és marvellós, d'una exuberància extraordinària, d'una rica i elegant composició decorativa»¹⁰⁵ (figura 14). *Las Circunstancias* també li dedicà tota la portada i publicà biografies de Fortuny, Prim, Mata i Bartrina, elaborades per l'historiador Joaquim Batet Paret (Barcelona, 1849 – Reus, 1929), exdirector de l'Institut de Batxillerat¹⁰⁶.

Donacions, peticions i adquisicions (1917-1920)

El 21 de juny de 1917, Ricardo de Madrazo (1852-1917), deixeble i cunyat del pintor, i

l'antiquari madrileny Rafael García Palencia ofereixen, a l'Ajuntament de Reus, un bust de Fortuny en terra cuita obra de l'escultor Antoni Moltó Such (1841-1901), que vivia a Roma el 1874. L'Ajuntament accepta encantat, i aprofitant l'avinentesa, en no tenir cap obra original de Fortuny, demana a Madrazo «alguna acuarela, dibujo o cualquier trabajo por insignificante que fuese debido a Fortuny, y pudieran desprenderse de el [...] lo recibiría agradecidísimo para colocarlo en lugar preminente entre las que posee de otros insignes reusenses». El 3 de juliol, Madrazo envia el bust i el pedestal, però lamenta no poder regalar-los cap obra original, ja que «solo tengo apuntes ligeros y no puedo desprenderme de ellos»¹⁰⁷.

El gener de 1920, el Centre de Lectura adquireix per 100 pessetes unes cartes autògrafes de Fortuny. Segons la *Revista*, es tractava d'una «important i valuosa col·lecció de cartes autògrafes del fill il·lustre de Reus», escrites des de Roma, el 1858 i el 1860, al seu avi i als seus amics Antoni Barberà i Josep Escriu. Desprenen una senzillesa i una ingenuïtat notables, i mostren un Fortuny encara preocupat per les necessitats quotidianes. Parla de rancúnies, d'enveges de companys, de manca de mitjans econòmics, però també de projectes, d'impressions, de coses vistes, etc.¹⁰⁸.

Un comitè d'homenatge a Fortuny (1919)

Arran de la constitució a Barcelona, el maig de 1919, d'un comitè organitzador d'un monument a Fortuny, impulsat per l'Associació de Periodistes, l'escriptor i polític Josep Serra Pàmies (Reus, 1900 – Reus, 1993) feia una crida als reusencs perquè contribuïssin a realitzar la iniciativa, amb una subscripció organitzada per la Secció d'Art del Centre de Lectura, i a pre-

Figura 13. Màgic Auqué, *Retrat d e Marià Fortuny*, 1915. Oli sobre tela, 56 x 74 cm. Centre de Lectura de Reus.

parar-se per poder celebrar el centenari del seu naixement, amb tots els honors, el 1938. Es mostrava partidari de convertir la casa on va néixer, la Boella, «en arxiu de les seves produccions» i el poble «tan falt de museus i pobre d'obres artístiques, s'ha impressionat davant de tan afalagadora promesa». La casa de Fortuny, diu, «seria el nostre temple d'art, el palau de les grans belleses pàtries»¹⁰⁹. El crític d'art i escriptor Joaquim Ciervo (Barcelona, 1880 – Barcelona, 1959), un dels impulsors principals de la campanya de reivindicació del pintor, visità Reus el mes de juliol de 1919 per impulsar la recaptat¹¹⁰. A fi de donar suport a la iniciativa, l'agost de 1919, es constituí a Reus el Subcomitè de l'Homenatge a Fortuny, presidit pel regidor de l'Ajuntament Domènec Segimón Artells. El comitè es fixava com un dels seus objectius comprar la casa natal de Fortuny per convertir-la en un museu, «en un Temple de l'Art»¹¹¹.

El febrer de 1921, el periodista i dramaturg Pere Cavallé Llagostera (Reus, 1880 – Reus, 1939) —sota el pseudònim de Claudi Muntanya—, retreu a la ciutat de Reus que no hagi col·laborat en el projecte. Diu: «Reus no sabrà com redimir-se del pecat d'ingratitude que novament ha comés, en aquesta ocasió no col·laborant eficaçment a l'ho-

menatge projectat, ni fent, per compte propi, res que pugui contribuir a perpetuar la memòria de l'eximi pintor, quina fama perteneix al món i quin cor reposa en la terra on començà a bategar». Es queixa que, a Reus, «no queda ningú que conegui la història local, les nostres tradicions» i es planya que «s'esgrimeixi l'enveja com a picot destructor de lo creat per ma d'altri i mentri regni l'indiferència en els elements cridats a dirigir [...] ni Fortuny, ni Mata, ni Bartrina tindran un monument al seu poble»¹¹².

El juny de 1921, Josep Sanjuan Banús dóna, al Centre de Lectura, un bust de Marià Fortuny, obra fosa en ferro a Madrid per J. Padrós i feta l'any 1879 per l'escultor i amic de Fortuny Joan Roig Solé¹¹³ (figura 15).

La vicaria a Reus (1922)

Quan, l'any 1912, l'emblemàtic quadre *La vicaria* es posà a la venda a París, l'Ajuntament de Reus demanà, al Consistori i a la Diputació de Barcelona, que l'adquirissin. Tot i que la Junta de Museus de la capital catalana va manifestar el seu desig de comprar-la, va ser adquirida per un col·leccionista per 150.000 francs¹¹⁴. Deu anys des-

Figura 14. «Homenaje a nuestros inmortales», portada del *Diario de Reus* del 27 de novembre de 1915 dedicada als fills il·lustres. Biblioteca del Centre de Lectura de Reus.

Figura 15.
Joan ROIG SOLER, *Bust de Marià Fortuny*, 1879. Fosa en ferro, 56 x 42 x 39 cm. Centre de Lectura de Reus.

prés, aquest la posà a la venda i fou adquirida el maig de 1922 per la Junta de Museus de Barcelona, per 300.000 francs, xifra aconseguida en part per donacions particulars i en part per subscripció pública. A Reus, aquesta subscripció tingué l'avalador principal en el Centre de Lectura, que hi aportà 3.080,15 pessetes¹¹⁵ (figura 16).

El juny de 1922, l'Ajuntament de Reus, a petició del Centre de Lectura, inicià les gestions per tal que fos exposada a la ciutat amb una comissió dirigida pel regidor de Cultura Ramon Pallejà Vendrell (Barcelona, 1864 – València, 1939). El 26 de juny, Joaquim Folch i Torres (Barcelona, 1886 – Badalona, 1963), director del Museu d'Art de Barcelona, comunicava a l'Ajuntament de Reus l'acord de cedir *La vicaria* per uns quants dies, per tal que fos exposada a la ciutat¹¹⁶. El 22 de juliol, una comissió de la Junta de Museus de Barcelona, encapçalada pel seu president, l'escultor Josep Llimona (Barcelona, 1864 – Barcelona, 1934), junt amb Pau Olivella i Ramon Pallejà, portà *La vicaria* a Reus amb el tren exprés. Una comissió municipal, amb societats i corporacions locals, l'esperava a l'estació, mentre la façana de l'Ajuntament era engalanada amb domassos. Un aplaudiment rebé els portadors del quadre i una comitiva la portà fins a l'Ajuntament, i d'allí al Centre de Lectura, on l'endemà diumenge se celebrà la inauguració

de l'exposició, que restà oberta durant vuit dies. Després dels parlaments de Llimona i de Pallejà, una gentada començà a desfilar davant del quadre: «Pot dir-se, sense temença d'exagerar, que desfilà per davant de «La vicaria», tot Reus. [...] Gent de totes les edats i condicions, barrejats amb maravellosa promiscuitat, formaven pacientment la llarga cua esperant els hi toqués el torn de poguer permanèixer uns curts minuts davant la famosa taula, i això sens interrupció durant totes les hores del dia».

Segons les cròniques: «[...] no era aquell un públic intel·ligent que anava a admirar una obra d'art; eren, per damunt de tot, reusencs que anaven a tributar el seu homenatge a un compatriota il·lustre i que sentien davant d'aquella joia artística, créixer son amor per les nostres coses»¹¹⁷.

Tot plegat, una mostra de l'admiració que la ciutat sentia per Fortuny (figura 17). El *Diario de Reus* dedicà un número especial a *La vicaria*, amb articles sobre Fortuny i en el qual obsequiava amb una reproducció del quadre¹¹⁸.

El dia 28 de juliol de 1922, se celebrà la conferència «Fortuny i les seves obres», organitzada per l'Ajuntament, al Teatre Fortuny, amb motiu de l'exposició de *La vicaria*. Anà a càrrec de Joaquim Ciervo, autor del llibre *El arte y el vivir de Fortuny*, publicat feia poc. A l'escenari, entre plantes, sobresortia l'estàtua de Fortuny, obra de Josep Reynés, cedida per la societat El Círcol (figura 18). A la pantalla del cinema, s'hi projectaren transparències d'obres de Fortuny, rebudes amb forts aplaudiments. Es llegí un telegrama de la vídua de l'artista i els seus fills, «emocionados y agradecidos», que enviaven «saludos afectuosos». El teatre estrava ple de gom a gom, amb autoritats, representants i socis de totes les entitats, periòdics i partits. El regidor Ramon Pallejà obrí l'acte i, tot seguit, parlà Ciervo, en català, que acabà exhortant l'Ajuntament a adquirir la Boella i convertir-la, amb el nom de Casa de Fortuny, en un museu del pintor on s'exposessin reproduccions de les seves grans obres i en una escola d'art gratuïta. Segons la crònica signada per Lluç al diari nacionalista republicà *Foment*, l'acte fou «un homenatge d'envelat amb parlaments de papagai» i el públic que omplia el teatre no va acollir amb gens d'entusiasme l'espectacle, «sens dubte perquè comprèn que Fortuny deu honrar-se'l d'una manera més noble i seriosa»¹¹⁹ (figura 19).

Una donació i exposició de reproduccions d'obres de Fortuny (1925)

Cecilia de Madrazo, vídua de Fortuny, va fer una primera donació de material del seu marit,

Figura 16.
La vicaria. Roma, 1868-1869 / París, 1870. Oli sobre fusta, 60 x 93,5 cm. Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC/MAM 10698).

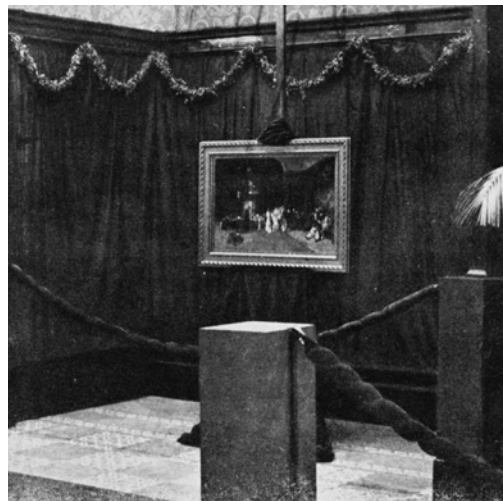

Figura 17.
 «La vicaria, exposada al Centre de Lectura, 1922», *Semanario Reus*, XII-1974.

composta de reproduccions d'aiguaforts i de dibuixos a la ploma, a l'Ajuntament de Reus, a finals de 1924, que foren exposades al Centre de Lectura el gener de 1925 (figura 20). L'artista i crític d'art Cèsar Ferrater Pons (Reus, 1891 – Reus, 1965) en va fer una interessant crònica, on s'alegra de la reivindicació de la «seva potent i diversa personalitat, una mica discutida per les modes estètiques dels darrers temps». Afirmava que caldria veure Fortuny com «el primer revolucionari del vuitcents i com a indirecte fundador del impressionisme», ja que sabé «sacudir-se el jou dels cànons de l'Acadèmia [...] i trobà un art nou, un ambient nou, en la llum del paisatge assolellat», tot i que no pogué sostreure's totalment al «provincialisme corrossiu» de l'època. Alaba el Fortuny gravador —comparant-lo amb Rembrandt i Goya— i en destaca el «sentit impressionista» d'obres com *Marroquí assegut*, els «escenaris dramàtics» de l'*Anacoreta* o els «estudis d'ombres», com el de *Serenata*¹²⁰.

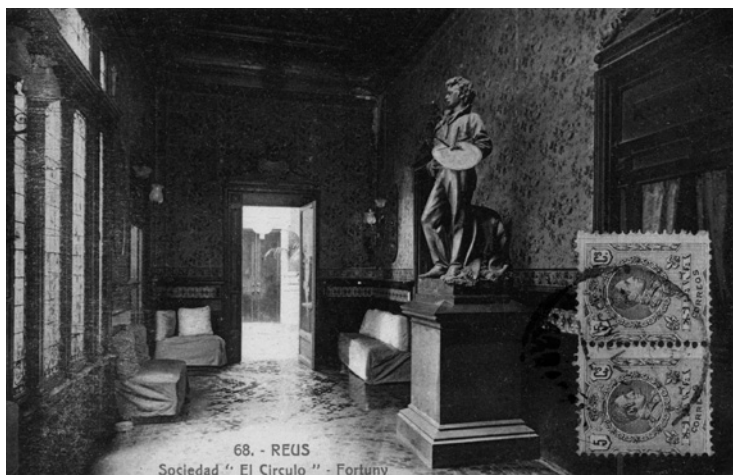

Figura 18.
 Postal de voltants de 1920 on es mostren estances de la Societat El Círcol, amb una escultura de Marià Fortuny feta per Josep Reynés. Fotografia: Lucien Roisin.

La primera visió crítica: la polèmica dels tòpics locals (1926)

El febrer de 1926, l'intel·lectual Joaquim Santasusagna Vallès (Reus, 1899 – Reus, 1982), sota el pseudònim de Jeroni Prat, publica «El nostre gran tòpic local» a la *Revista del Centre de Lectura*. L'article representa el primer intent de desmitificar els anomenats «fills il·lustres» de la ciutat, preconitzant l'estudi racional de l'obra dels reusencs més famosos, posant com a exemple Prim, Fortuny, Bartrina i Mata. Afirmava el següent:

[...] tothom s'haurà adonat de l'insistència amb que hom fa a la nostra ciutat «bressol

Figura 19.
 Assistent a la conferència de Joaquim Ciervo sobre «Fortuny i les seves obres», al Teatre Fortuny, 1922. Autor desconegut. Arxiu Fundació Teatre Fortuny, Reus.

Figura 20.
Retrat d'estudi de Cecilia de Madrazo amb els seus fills Maria Lluïsa i Marià Fortuny Madrazo. París, Clement Lagriffe, 1886. IMMR.

de fills il·lustres» i quan sovint el visitant o el comentador hi recorren. Serà molt difícil de trabar dues ratlles parlant de Reus i no veure-hi estampats uns noms que ens són molt familiars. [...] Caldria abandonar aquest petit orgull. Ens fa una mica pintorescos.

Es mostra partidari d'«anar a l'encontre de la realitat. Es ben bé Reus patria d'homes de vàlua incommensurable? Potser, si reaccionàvem, només ens trobariem davant de fantasmes». Afirmar que «un estudi crític de Prim, Fortuny, Bartrina i Mata és de primera necessitat. Tota la bibliografia que n' existeix —poca d'autors compatricis nostres— és apologetica», i creu que «la llum que els envolta és més aviat artificial i fal·laç». Parla de Prim i de Gaudí. Diu:

[...] tampoc Fortuny és, dins la història de l'art, una d'aquelles figures tan altes, l'ombra de les quals abassega un segle o una època. Pot ésser un tècnic formidable, un mestre del color i la forma, però no el fundador d'una escola pictòrica. Les seves obres poden assolir avui una alta cotització, però no surten en una antologia severa. Elie Faure, en la part contemporània de la seva Historia

de l'art —que passa per ésser una autoritat— ni almenys esmenta el seu nom en la taula onomàstica, i això que Fortuny treballa bona part de la seva vida a París i no deu ésser-li desconeguda la seva obra.

Afirma que Antoni Rovira i Virgili (Tarragona, 1882 – Perpinyà, 1949):

[...] ha dit que els nostres homes són incomplets. Les figures reusenques, a més, veuen la mort quan llur obra no pot considerar-se total i definitiva. Segons com, aquesta mort prematura esdevé providencial, puix evita el fatal tomb decadent que gairebé tothom sol tenir a la posta. A nosaltres, però, sempre ens ha llevat una esperança. Hom sol atribuir grandeses miraculoses a aquests troços no viscuts i que, segurament haurien estat encara més pròdigs de glòria.

El seu propòsit, diu:

[...] era de combatre un tòpic, que, al nostre entendre, ens ridiculitza. El nostre poble no ha dat al món cap figura alta. Agafeu aquests noms representatius i capbuceu-los dins la Historia universal: se us hi fondran. Restaran amagats en l'ombra d'altres figures que es destaquen vigorosament. Comencen de prendre cos si hom les trasllada a la Historia d'Espanya; se'ns faran d'una altura grandiosa en el nostre radi de visió local. Això demostra el perill que es corre esguardant les coses de massa a prop i amb ulls massa dolços. Aquestes petites vanitats són de poblet. Comencarem, per tant, de tenir categoria quan podem mirar les coses per damunt del nostre campanar¹²¹.

La polèmica estava encesa: la junta de la Secció de Lletres es queixa de l'article i creu que entra en contradicció amb els homenatges que el Centre de Lectura els ha dedicat col·locant el seu retrat a la Galeria de Reusencs Il·lustres i demana que es desautoritzi públicament l'article, perquè falta al respecte a les personalitats traspassades. Alhora, el diari *Las Circumstancias* publica quatre articles del seu director, el mestre Ramon Grau Llauredó (Tarragona, 1888 – ?) sota el títol «Les nostres glòries. L'exhaurpte d'un mal patrici»¹²², que el qualifica com «una col·lecció d'insults a Reus i als homes que ens han donat glòria i renom». Extrafent l'article, afirma: «En Fortuny? Si no té la sort de morir jove, hauria acabat fent d'emblanquinador. [...] El nostre poble —diu— no ha donat al món cap figura alta». S'escandalitza que, des de la *Revista*, «es malparli de Reus i publiqui diatribes contra

els nostres grans homes, consagrats a la fama, això és vergonyós i no ho concebem. Es una relliscada que no te nom». I arriba a demanar que aquest número de la revista «no deu formar part de la col·lecció, fent-se una nova tirada en quina es suprimeixi l'exabrupte d'un mal patrici al servei dels nostres detractors, qui deu ésser expulsat del Centre i allunyat de aquella redacció». A l'article dedicat a Fortuny, cita Elias i de Molins, Madrazo, Gautier, etc. i afirma que, en exposar *La vicaria* als establiments Goupil de París, «els crítics francesos, avars en elogiar les obres dels nostres compatricis, els hi tributaren sense reserves i posaren el nom d'en Fortuny entre'ls més eminents artistes, i li valgué la preferència i'l nom universal que gaudí». A Fortuny, diu, «no cal comparar-lo amb ningú en quant a l'estil espontani colorista, que creá fresc, suggestiu, inimitable: ni França, ni Itàlia, ni Anglaterra, ni Alemanya, amb ses magnífiques derivacions d'escoles, produïrem mai cap pintor de suficient talla per aventatjar-lo». I arriba a afirmar:

S'ha dit de Fortuny que supera a Velazquez, a Goya i a Rembrandt, i que li cap la glòria d'haver aixecat l'art espanyol, dins Europa, a gran altura. Al morir el nostre gran artista, l'insigne Morelli, amb tots els seus deixebles, es traslladà de Nàpols per a rendir-li tribut. Anglaterra, Alemanya, Sud-Amèrica, Portugal i altres nacions li dediquen oracions fúnebres enaltint la seva gran personalitat.

I acaba: «I si son els de fora, si es Catalunya, si es Espanya, si es fora d'Espanya qui els ha fet grans, no siguem nosaltres, els seus compatricis, que qui tractem de rebaixar-los».

També, a *Las Circunstancias*, Antoni Fuster Valldeperes publicà «En defensa d'uns reusencs il·lustres», de to més moderat, i es va retreure a si mateix haver facilitat l'entrada de Santasusagna a la redacció de la revista¹²³. També el *Diario de Reus* carregà contra l'article i l'articulista, titllant-lo de «jove iconoclasta» i un d'aquests «nois saberuts, inflats de suficiència que serà positiva, però que res l'ha provat encara, les emprén, deixant-los bons per a llençar, contra en Prim, Fortuny, Mata i Bartrina». Diu, irònic, que «ha costat molt que en Prim no en fes alguna de les seves», i que sant Pere també s'havia enfadat. Acusa l'articulista de «no coneixent l'estratègia, diuen que en Prim fou una mena de pinxo afortunat; que ens presenten en Fortuny calçant uns quants punts més que el popular Xaripa, i no saben res de l'art pictòric». I conclou: «Les pàgines de la Revista del Centre de Lectura tacades amb quatre fàstics escrits contra uns noms gloriosos. Quin dolor i quina vergonya!»¹²⁴. Santasusagna fou defensat pel metge i novel·lista Jaume Roig Padró (Reus,

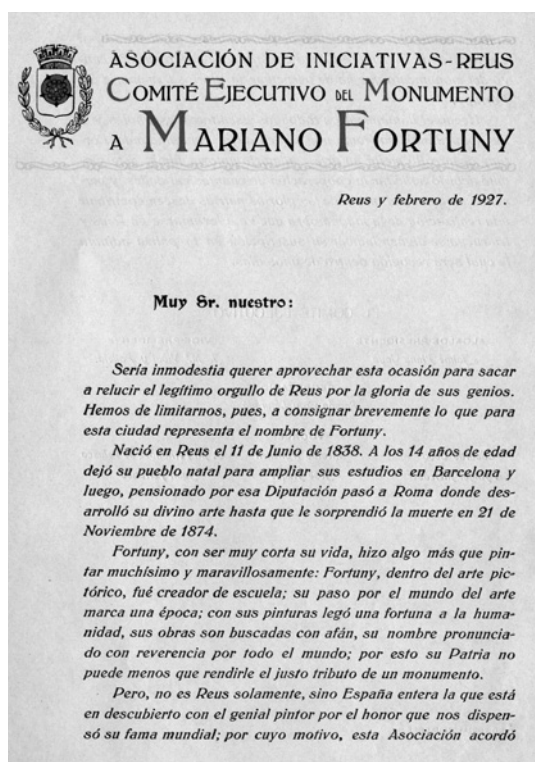

Figura 21. Imprès de l'Associació d'Iniciatives de Reus. Comitè Executiu del Monument a Marià Fortuny, 1927. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

1896 – Mèxic, 1969), sota el pseudònim de Gestus, al diari *Reus*, on es reproduïa íntegrament l'article polèmic¹²⁵.

L'any següent, el 1927, oblidada ja la polèmica, el Centre de Lectura inicià les gestions per tal d'adquirir, per 50.000 pessetes, una de les versions de *La batalla de Tetuan* de Fortuny, però es fracassà, en no poder aconseguir els diners¹²⁶.

El projecte de monument a Fortuny, un alte cop (1926-1928)

El 9 de desembre de 1926, l'Associació d'Iniciatives de Reus constituí el comitè executiu del monument a Marià Fortuny i, l'11 de gener de 1927, publicà les *Bases del Concurso para la erección de un Monumento en la Ciudad de Reus a Mariano Fortuny*, que es volia situar al mig de la plaça del Mercadal¹²⁷. El mes de febrer, va fer una crida impresa a la participació i a la col·laboració en el projecte, on destaca la importància internacional del pintor i diu que «su patria no puede ser menos que rendirle el justo tributo de un monumento. Pero, no es Reus solamente, sino España entera la que está en descubierto con el genial pintor por el honor que nos dispensó su fama mundial». Per això, l'Associació va fer una crida a tots els escultors d'Espanya i als domiciliats a Roma a participar en el concurs, i va sol·licitar

Figura 22. Dibuix d'un projecte de monument dedicat a Fortuny, d'autor no identificat, ca. 1927-1928. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

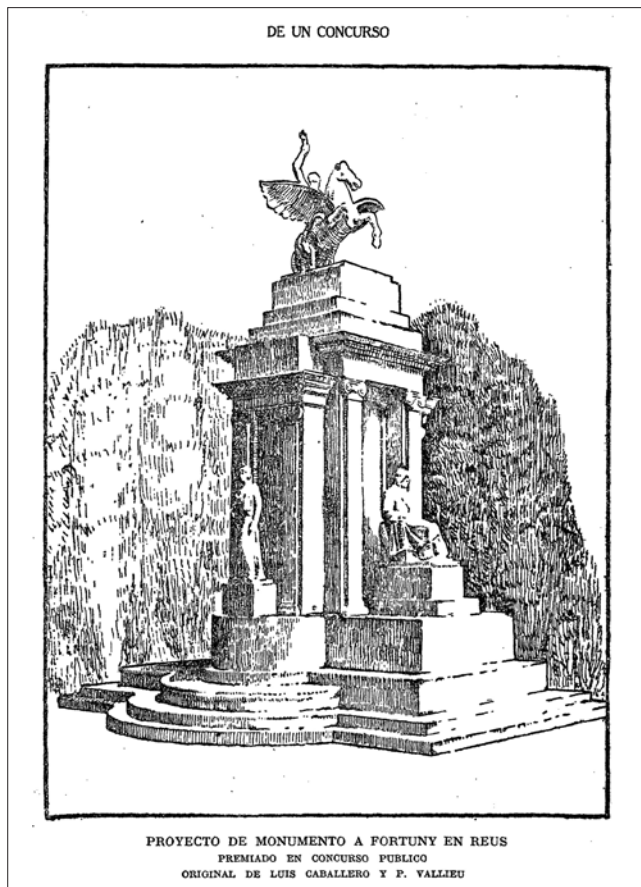

Figura 23. Dibuix del projecte de monument a Fortuny, guanyador del segon concurs, 1928. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

la cooperació d'institucions, entitats i amants de l'art, com també de «las glorias patrias». Però la recaptada de diners fou un desastre i la gran majoria de diputacions i d'ajuntaments contestaren que no tenien pressupost per col·laborar en el projecte¹²⁸ (figura 21).

El maig de 1927, la Junta de l'Associació d'Iniciatives i la Comissió pro Monument Fortuny organitzaren una exposició subhasta d'obres d'art, per recaptar fons. Salvador Alarma i Joaquim Ciervo recolliren obres d'artistes i se'n reberen més de vuitanta, entre les quals n'hi havia de l'escultor Marià Benlliure (València 1862 – Madrid, 1947)¹²⁹. L'exposició s'inaugurà el 29 de juny, festa major de Reus, al Centre de Lectura. Entre les obres exposades, també n'hi havia una de les versions de *La batalla de Tetsuan*, de Fortuny, que «fa cosa de sis mesos que fou proposada al Centre l'adquisició d'aquest famós quadro, per lo que la Junta, aprofitant ara l'exposició del mateix, ha obert unes llistes de subscripció per veurer d'adquirir-lo»¹³⁰.

El 22 de juny, el jurat format per l'alcalde Jaume Plana, el diplomàtic i escriptor Eduard Toda Güell (Reus, 1855 – Poblet, 1941), el marbrista Josep Auqué Masquef (Reus, 1877 – Reus,

1963), l'escultor i membre de la Reial Acadèmia de Belles Arts de San Fernando José Capuz (València, 1884 – Madrid, 1964) i Salvador Alarma, després d'examinar les vint maquetes rebudes, acordà declarar desert el concurs. Concedí tres accèssits de 2.000 pessetes als projectes de Josep Viladomat (Manlleu, 1899 – Andorra la Vella, 1989), Miquel Blay (Olot, 1866 – Madrid, 1936) i Joan Borrell (la Pobla de Segur, 1888 – Barcelona, 1951)¹³¹.

El fet de declarar-se desert el concurs provocà certa extranyesa i *Las Circunstancias* reproduí, sota el títol «Un sabroso comentario de *El Diluvio*», l'article «Concurso desierto», del diari barceloní, on posava en dubte que fos per manca de projectes dignes de Fortuny. Afirmava que, al concurs, hi havien passat coses estranyes i es preguntava per què cap arquitecte havia estat membre del jurat i, en canvi, sí que n'havien format part un marbrista i un escenògraf. O per què, en lloc de Capuz, no s'havia nomenat algun escultor català, i acabava afirmant que els accèssits no eren merescuts, i que el millor era el projecte de l'escultor aragonès Felipe Coscolla. El diari reusenc trobà molt raonables els arguments, deia que no entenia el veredict del ju-

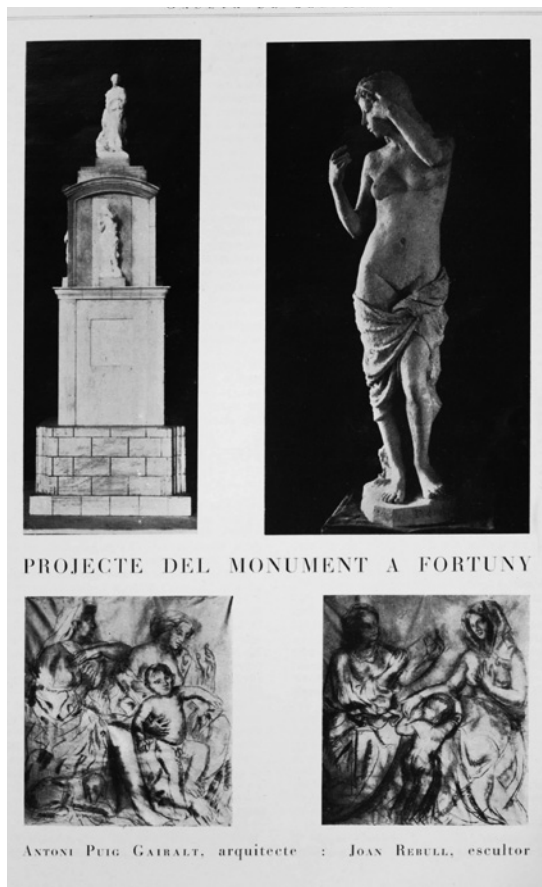

Figura 24. Projecte de monument a Marià Fortuny, de l'arquitecte Antoni Puig Gairalt i l'escultor Joan Rebull, 1928. *Gasete de les Arts*, XI-1928. Biblioteca del Centre de Lectura de Reus.

rat i es mostrava partidari que el monument fos aixecat al passeig de Mata¹³². El diari *Reus*, que es mostrà favorable al projecte de Viladomat, també ironitzava sobre la comissió, el jurat i la seva decisió i deia que es podria convocar anualment un concurs i deixar-lo sempre desert, per tal de formar un museu de maquetes. I així, si mai s'acordés erigir un monument a Gaudí, als Bofarull, a Pere Gil, a Aulèstia, a Mata, etc., només caldria anar al museu, triar uns quants projectes de monument a Fortuny i canviar la figura d'aquest per la del fill il·lustre que fes al cas. Des de Barcelona, l'historiador i crític d'art Joaquim Folch i Torres considerà el projecte de Viladomat —amb una font i inspirat en l'aquarel·la *Il contino*— el millor i més apropiat. I encara, cinc anys després, l'escriptor i periodista Manuel Brunet (Vic, 1889 – Figueres, 1956) va fer una defensa del projecte de Viladomat al diari barceloní *La Publicitat*¹³³.

El mes d'agost, l'Ajuntament consultà a les entitats locals quin era l'emplaçament més apropiat per al monument a Fortuny. Per al Centre de Lectura, Reus «no té encara el lloc adequat per al monument», però, com a «mal menor», votà per la plaça de la Constitució, i per la figura

d'*Il contino*, tot i que considerava que el millor homenatge a Fortuny seria l'adquisició d'almenys una obra seva «que ens el fes conèixer, que ens proporcionés en tot moments el goig de fruir amb el seu art meravellós»¹³⁴. Fos com fos, el record era viu, i per les festes i fires d'octubre de 1927, un dels actes fou un ball de vestits «època del pintor Mariano Fortuny»¹³⁵.

Un nou concurs per al monument a Fortuny (1928)

L'Associació d'Iniciatives, «intepretando el sentir unánime de la ciudad como de la mayoría del pueblo español», el mateix juny de 1927, anuncià les bases d'un nou concurs per erigir el monument a Fortuny a Reus, però no les féu oficials fins al 10 de juny de 1928¹³⁶. L'emplaçament del monument fou problemàtic des del primer moment, ja que, a la plaça de la Constitució, s'hi celebrava el mercat setmanal i no tothom el considerava un lloc adequat. Tant era així que la revista *Color* decidí fer una enquesta a representants de la vida associativa i cultural local, i va sortir com a preferit el Mercadal¹³⁷.

El setembre de 1928, es constituí el jurat del segon concurs, format per l'alcalde Jaume Plana, el regidor Ricardo Wineken, Josep Aiqué, i Salvador Alarma i José Capuz, que, en no poder assistir-hi fou substituït per l'arquitecte Pere Domènech Roura (Barcelona, 1881 – Lleida, 1962). S'hi presentaren deu projectes (figura 22), i el 19 d'octubre de 1928, el jurat fallà el concurs i donà com a guanyador el projecte «Color y forma» dels escultors Luis Caballero i Pascual Valien, domiciliats a Barcelona¹³⁸ (figura 23). La decisió del jurat no caigué gens bé en el món artístic català. Així, per exemple, des de *La Gasete de les Arts*, l'arquitecte, escriptor i crític Màrius Gifreda (Barcelona, 1895 – Barcelona, 1958) i el pintor i tractadista d'art Rafael Benet (Terrassa, 1889 – Barcelona, 1979) manifestaven que el monument escollit era molt dolent, fet per uns joves sense experiència escultòrica i mal orientats, i el consideraven poc adequat per al Mercadal. En canvi, es mostraven partidaris del de l'arquitecte Antoni Puig Gairalt (l'Hospitalet de Llobregat, 1887 – Barcelona, 1935) i l'escultor Joan Rebull Torroja (Reus, 1899 – Barcelona, 1981), d'inspiració noucentista^{138b} (figura 24).

El març de 1929, els guanyadors acabaren els plànols, però, tot i que els escultors compliren els terminis i realitzaren els models de les escultures, l'Ajuntament no endegà mai les obres de cimentació que eren al seu càrrec, fet que provocà les queixes dels autors. De fet, l'emplaçament al mig de la plaça del Mercadal era realment poc

Figura 25. Màscara mortuòria, paleta, pinzells i altres estris de pintar de Marià Fortuny. Museu de Reus (IMMR). Fotografia: Francesc Xavier Cabrero.

Figura 26. Bitllet emès pel Consell Municipal de Reus, amb el bust de Fortuny, l'any 1937. Reus, Col·lecció Antoni Zaragoza Mercadé.

apropiat i diversos veïns demanaren la suspensió del projecte de construcció del monument en aquest indret¹³⁹.

El 10 d'octubre de 1930, es constituí, sota la presidència de l'alcalde Josep Caixés, el Comitè Executiu del Monument a Fortuny, format per Josep Auqué, Josep Sabater, Eduard Toda, Josep Simó i Francesc Marca, en substitució de l'anterior. El primer acord va ser decidir una nova ubicació per al monument. Es va deixar la del Mercadal i es va optar per la cruïlla del passeig de Sunyer amb el carrer de Sant Joan i la carretera d'Alcolea (l'actual plaça del Nen de les Oques). També acordaren demanar, als escultors guanyadors, que executessin un nou projecte més econòmic, amb la intervenció de l'arquitecte municipal, atesa la poca disponibilitat de diners. Dies després, l'alcalde informà que havia demanat als autors que s'avinguessin a res-

cindir el contracte, que serien indemnitzats amb 20.000 pessetes, que se'ls en lliurarien 14.000 més i que se'ls reservaria el dret de preferència el dia que l'obra es duigués a terme. La situació s'acabà d'embolicar quan membres de l'Associació d'Iniciatives sol·licitaren que l'Ajuntament els retornés la gestió del projecte de monument i no hi posés més impediments, acusant-lo de passivitat i negligència, mentre, l'agost de 1931, els guanyadors del concurs reclamaren judicialment 19.000 pessetes d'indemnització per danys i perjudicis al comitè¹⁴⁰.

Les primeres obres i objectes de Fortuny donats a Reus (1933)

Gràcies a la donació de la Casa Rull a la ciutat durant la dictadura de Primo de Rivera, l'Ajuntament de Reus hi va traslladar l'arxiu i la biblioteca municipals, juntament amb altres objectes pertanyents al general Prim, amb la intenció de crear-hi un museu dedicat a aquest i a uns altres reusencs il·lustres, com ara Marià Fortuny. Des de la formació de les primeres col·leccions per al Museu de Reus, al llarg dels primers anys de la República, existí, entre els seus promotors, un marcat interès per obtenir obres i objectes del pintor, amb la intenció de dedicar-li una sala. Les primeres peces s'aconseguien gràcies a la carta que l'escriptor Jaume Fort Prats (Reus, 1874 – Reus, 1955) adreçà, l'any 1933, al fill del pintor, Marià Fortuny Madrazo (Granada, 1871 – Venècia, 1949), sol·licitant-li alguns records del seu pare¹⁴¹. Aquest va fer una primera donació a la ciutat de Reus composta de dibuixos —entre els quals destaquen apunts sobre la guerra d'Àfrica—, gravats, a més de diversos objectes —com ara la paleta, els pinzells, l'espàtula i diversos tubs de pintures— i peces de vestir del pintor¹⁴² (figura 25). En un primer moment, foren instal·lats a les dependències de l'Ajuntament, llavors situat a l'edifici de l'antic convent dels franciscans.

Quan, el 14 d'abril de 1934, s'inaugurà finalment el Museu Municipal, anomenat Prim-Rull, es destinà una sala al pintor, on s'exposaren els materials d'aquesta donació i algunes reproduccions i fotografies de la família, així com un parell de dibuixos procedents d'una donació local. L'Ajuntament, la Junta de Museus i el seu director, Salvador Vilaseca Anguera (Reus, 1896 – Reus, 1975), van continuar els contactes amb els hereus per aconseguir obres del pintor. Així, en diverses fitxes de peces entrades al Museu entre el 1933 i el 1936, hi figuren donatius de «Marià Fortuny, fill», «Carme Fortuny» i «Vídua Fortuny», alhora que, l'agost de 1934, l'Ajuntament comprà documents i diverses fotografies de l'artista i els seus familiars¹⁴³.

Un nou intent de portar el cos de Fortuny a Reus (1936)

Arran de diverses gestions fetes per reusencs a la Generalitat de Catalunya, el 28 de juny de 1936, Ventura Gassol (la Selva del Camp, 1893 – Tarragona, 1980), conseller de Cultura, anuncià, en el discurs presidencial dels Jocs Florals, que la Generalitat havia iniciat les gestions per portar al nostre país les restes mortals de Fortuny. Els diaris locals en recolliren la notícia i hi feren propostes. Per als republicans autonomistes d'*El Conseqüent*, les despulles del pintor havien de ser dipositades a l'interior del monument que se li dediqués i proposaren que s'encarregués l'obra a Josep Viladomat o a Joan Rebull i que l'acte d'inauguració fos presidit per Lluís Companys, president de la Generalitat, i per Manuel Azaña, president de la República espanyola^{143b}. La revolta militar del 18 de juliol i l'esclat de la Guerra Civil paralitzaren definitivament les gestions del Govern de la Generalitat.

El record de Fortuny durant la Guerra Civil: un bitllet (1937) i una commemoració (1938)

Durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939), l'abril i el juliol de 1937, el Consell Municipal de Reus va emetre paper moneda local. La característica estètica més notable dels bitllets reusencs —i un cas únic en tot el paper moneda català— era la reproducció, a cadascuna de les sèries, de l'efígie de setze fills il·lustres de la població. Naturalment, Marià Fortuny hi constava. El bust de Fortuny, representat als bitllets d'una pesseta, comparteix l'anvers amb unes xemeneies fumejants i el campanar de l'església de Sant Pere¹⁴⁴ (figura 26).

Tot i la commoció general provocada per la guerra i els forts bombardejos feixistes sobre la ciutat, les autoritats i els partits republicans feien una aposta clara per la cultura. Per això, el setmanari *Estat Català* tenia present Marià Fortuny el 1937 i Pere Aguller recordava que, el 1938, s'escauria el centenari del naixement del pintor. Després de retreure el poc èxit que havia tingut batejar un carrer amb el seu nom, «que la gent segueix anomenant-lo carrer de Monteroles», proposava de retre-li un homenatge que havia d'organitzar una comissió integrada per l'Ajuntament, el Centre de Lectura, el director del Museu, l'arquitecte municipal i l'Associació de la Premsa. Aquesta comissió hauria d'aconseguir subvencions de la Generalitat i del Govern central per dur a terme el monument dissenyat per Viladomat, que es podria acabar de finançar amb aportacions populars. Proposava

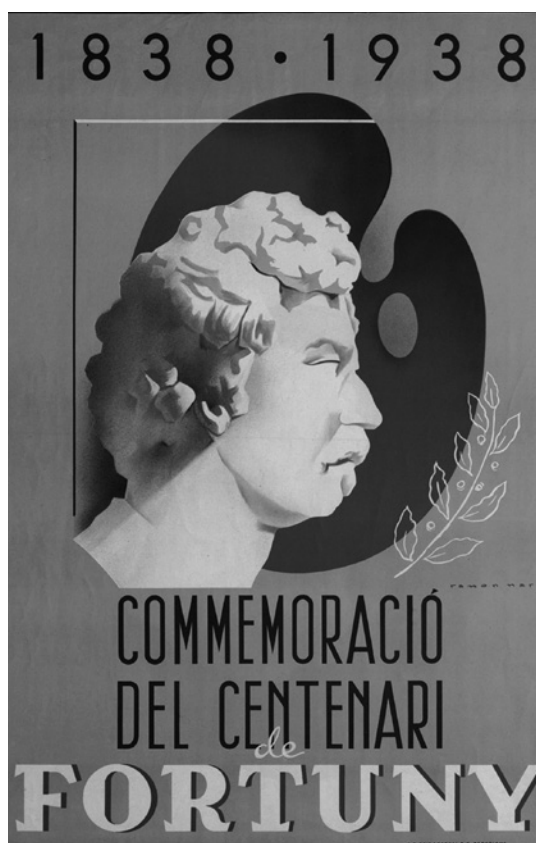

Figura 27.
Ramon MARTÍ CABALLERO, *Cartell de Commemoració del Centenari de Fortuny*, editat per la Generalitat de Catalunya el 1938. Barcelona, Biblioteca de Catalunya.

instal·lar-lo a la plaça de la Caserna o a la cruïlla de l'avinguda de Catalunya amb la plaça de la Llibertat. L'homenatge s'hauria de culminar amb una exposició antològica i una dissertació del filòsof Francesc Pujols al Teatre Fortuny¹⁴⁵. El febrer de 1938, se'n demanà el patrocini de la Generalitat de Catalunya —que aprovà destinar 50.000 pessetes al Centenari—, per tal que els actes tinguessin la solemnitat requerida i a fi de donar caràcter oficial al comitè organitzador¹⁴⁶. La dura realitat de la guerra impedí la celebració d'aquests actes i només es pogué col·locar un ram de llorer a la làpida commemorativa de la seva casa natal.

A Barcelona, en virtut d'un acord del Comitè del Centenari de la Naixença de Fortuny, l'11 de juny de 1938, se celebrà, al Palau de la Generalitat, un acte commemoratiu del centenari, presidit pel conseller de Cultura, Carles Pi i Sunyer, i el ministre d'Agricultura, en representació del Govern de la República. Hi pronunciaren discursos el secretari del Comitè, el reusenc Antoni Fuster Valldeperes; l'escriptor i filòsof Francesc Pujols; els escriptors Alfons Maseras i Joaquim Ciervo; l'alcalde de Reus, Ramir Ortega, i el regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona, Víctor Colomer. L'homenatge havia

Figura 28.
Cartell del Centenari de Fortuny, el primer acte cultural del règim franquista, celebrat l'any 1939. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

de culminar amb l'edició d'un llibre col·lectiu, titulat *Fortuny*, coordinat per Maseras, amb escriptors i artistes catalans i estrangers, alguns del segle XIX, de qualitat i amb interessos diversos sobre l'artista¹⁴⁷. S'edità un cartell commemoratiu original del pintor Ramon Martí Caballero (1915 - ?), amb el bust de Fortuny, una paleta i una branca de llover¹⁴⁸ (figura 27).

L'advers desenvolupament de la Guerra Civil féu que, el 1938, el Museu de Reus fos tancat al públic i desmuntat. Els materials més valuosos que en formaven part —entre els quals hi havia les obres de Fortuny— foren traslladats en caixes a pobles de Girona, per tal de protegir-los¹⁴⁹.

La commemoració franquista del centenari del naixement de Fortuny, l'any 1939

Acabada la Guerra Civil, el mes de juny de 1939 «Año de la Victoria», el nou règim franquista promogué, amb especial interès, la commemoració del centenari del naixement de Fortuny dins els actes de la festa major de Reus. Fou el primer acte públic de rellevància del franquisme. La figura de Fortuny, deien, havia de ser commemorada d'acord «a su elevada significa-

ción española y universal» i, atès que, el 1938, «al estar sometida nuestra ciudad a la tiranía de los rojos, carentes de toda sensibilidad estética y sin el menor atisbo de orgullo por los valores espirituales de la nación, impidieron que se conmemorase con el esplendor que el hecho requería», calia fer-ho llavors, ja que Fortuny era considerat «el primer pintor hispano del siglo XIX, valor auténtico y genuino de nuestra raza»¹⁵⁰ (figura 28).

El comitè executiu dels actes era integrat per l'Ajuntament, la direcció de propaganda de Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalistas (FET y de las JONS) —el partit únic—, amb el suport de la Jefatura Nacional del Servicio de Bellas Artes i les autoritats civils i militars de la província¹⁵¹. A falta de premsa local, organitzaren una activa propaganda radiofònica. L'al·locució de l'Ajuntament al poble de Reus contenia barbaritats del tipus: «el alma de Fortuny desde el cielo bendice a los que han luchado y han sufrido por la civilización cristiana creadora del Arte y la Cultura, de la España de los Reyes Católicos y de Franco». S'emeteren textos sobre el pintor a càrrec de Salvador Sedó Llagostera, Jaume Fort i Antoni Escolà Argilaga (Barcelona, 1871 - Reus, 1961). Sedó, a «El homenaje de la España Imperial al gran Fortuny, hijo de Reus», afirmà que hagués estat una ofensa a la memòria de Fortuny intentar la celebració, com corresponia, el 1938, «rodeados de aquellas ordas salvajes y canallas [...] chusma embrutecida y vil [...] vergüenza de la civilización». Fort es mantingué en el terreny històric i Escolà afirmà que aquells dies «palpitará de gozo el corazón de Fortuny dentro de su hornacina» i acabà amb un «¡¡Arriba, Reus!!, que es lo mismo que decir: ¡¡¡Arriba España!!!». El dia 24, se celebraren diversos actes falangistes y religiosos i, el 26, visità la ciutat i les exposicions Pilar Primo de Rivera, delegada nacional de la Sección Femenina. El dia 30, s'inaugurà, a l'Ajuntament, la Galería de Reusenses Ilustres —confiscada al clausurat Centre de Lectura—, presidida pel retrat de Fortuny, amb orles de llores i la bandera espanyola.

La tarda de l'1 de juliol, les autoritats i els invitats, precedits per la banda de música, es dirigiren des de l'Ajuntament cap a la casa natal de Fortuny, amb un raval ple de gent. Pujaren al balcó on l'alcalde descobrí una làpida d'homenatge a la façana, amb el text «Reus a Fortuny en el Centenario de su Nacimiento», enmig de les ovacions del públic. L'alcalde glossà «la vida humilde y laboriosa que llevó Fortuny desde que nació hasta el fin de su vida», i sonaren els himnes del Movimiento Nacional, l'*Oriamendi*, el *Cara el Sol* i l'himne d'Espanya. Aquella nit, es representà, al Teatre Fortuny, la sarsuela *La*

vicaria, en dos actes i sis quadres en vers, original de Lluís Planas de Taverner, amb música del mestre Ramon Ferrés, inspirada en el cèlebre quadre de Fortuny^{151b}.

Al matí del 2 de juliol —després de cantar unes absoltes davant el cenotafi que guarda el cor de Fortuny, a Sant Pere—, se celebrà la sessió acadèmica en honor del pintor al Teatre Fortuny, sota un gran retrat de Franco, amb la jeraquia politicomilitar del moment. La presidí Eugeni d'Ors, llavors cap del Servei Nacional de Belles Arts¹⁵², que va fer un discurs feixista i espanyolista, que comença amb el conegut paràgraf de renúncia al català¹⁵³. Després parlà de Reus i de Fortuny: «Vuestro célebre “Reus, París y Londres” marca el impulso que sentís de lanzaros al mundo, como se lanzó este pintor hijo de Reus»¹⁵⁴. Ors acabà el florit discurs dient que era un honor per a ell participar en l'homenatge «el primer acto de unción con el que inauguramos la purificación de nuestros instrumentos espirituales». Entre les adhesions a l'acte, es llegí la del fill de Fortuny, que, des de Venècia, trameté una carta a l'Ajuntament donant compte d'haver enviat diverses obres i records personals del seu pare per contribuir a l'homenatge reusenc, tot i que no hi podia assistir¹⁵⁵. També féu un discurs el catedràtic de l'Institut Joan Planella, qui afirmà que «los primeros destellos de la personalidad de Fortuny se dieron en Reus. Nuestra ciudad no solo le dió el ser, sino que supo entrever su porvenir, lanzándolo a la aventura». Reus «le había dado todo cuanto podía darle a la sazón, y no es tan poca cosa como despectivamente han supuesto algunos críticos. Reus, a través de su pintor D. Domingo Soberano, primer maestro de Fortuny, dijo al chico: “Fortuny, márchate, trabaja y tráenos a Fortuny el grande, el genial, que sólo tu puedes encontrar”. Y así fue en efecto, y el chico Fortuny partió en busca de sí mismo». També discursejà Marcelino Santamaría, en representació de la Reial Acadèmia de San Fernando, que féu el parlament de contestació a l'ingrés de Fortuny a l'Acadèmia «si tal distinción se le pudiera conceder». En un discurs ple de frases grandiloqüents, afirmà: «Decir Reus es decir Fortuny y decir Reus es decir Prim. ¡Oh noble Reus, ciudad antiquísima, luminosa y fértil, cuna gloriosa de esclarecidos varones conocidos en el mundo por su mérito [...]! Esta es la raza. Esta es España» (figura 29).

Acabat l'acte, els assistents marxaren en comitiva a la plaça de la cruïlla de l'avinguda del Generalísimo amb la de Calvo Sotelo, on s'havia instal·lat un monument al·legòric de Fortuny obra de Josep Viladomat, que representa la famosa aquarel·la *Il contino*, amb el personatge dret, amb casaca, que fou inaugurat per Eugeni d'Ors i per l'alcalde mitjançant breus

Figura 29.

Sessió acadèmica en honor a Fortuny presidida per Eugeni d'Ors, amb altres autoritats i acadèmics, al Teatre Fortuny el dia 2 de juliol de 1939. Fotografia: Marimón. Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus.

Figura 30.

Acte d'inauguració del monument *El condesito* el dia 2 de juliol de 1939. Fotografia: Marimón. Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus.

parlaments¹⁵⁶. Després, l'Ajuntament els invità a dinar al Palau Bofarull, on parlaren l'alcalde Aguadé; Cabanes, cap del Departament de Plàstica del Ministeri de Governació; Santamaría; Bonet del Río; Fages de Climent; Fontana, en representació del governador civil; De la Vega, governador militar, i Ors¹⁵⁷ (figura 30). La versió castellana del nom de l'obra, *El condesito*, encara és utilitzada per alguns reusencs per situar l'indret.

L'exposició d'obres de Fortuny, a l'ala meridional de l'antiga fàbrica Tarrats, convertida en Escola del Treball, fou l'acte més destacat i important de la commemoració. Composta per 71 obres: 27 dibuixos, 24 olis, 11 aquarel·les i 9 aiguafortes¹⁵⁸, en destaquen les obres *La vicaria*, *El col·leccionista d'estampes*, *L'odalisca* i, com a aspecte molt singular, la presència de *La batalla de Tetuan* i *La Batalla de Wad-Ras*, del Museu del Prado. Era la desena exposició individual de

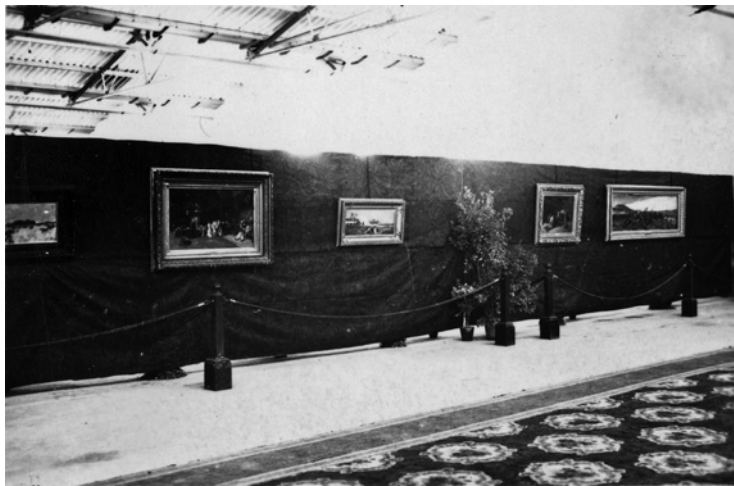

Figura 31.
Exposició de Fortuny als locals de l'Escola del Treball, 1939. Fotografia: Marimon. Centre de la Imatge Mas Iglesias de Reus.

Figura 32.
Francisco Navarro, Façana de l'avantprojecte de Museu Fortuny de Reus, 1948. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

Fortuny celebrada a l'Estat espanyol. S'inaugurà el 25 de juny i es clausurà el 12 de juliol. Segons l'embaçada crònica:

[...] de sus paredes pendían lienzos inimitables, de una policromía y de un colorido tan maravilloso que junto con el detalle impresionante de sedas, bordados y rejas, hacían pensar al curioso y al artista que efectivamente, después de alcanzar aquel grado sumo de belleza estética, de perfección pictórica que suponen «La Vicaría», la magnífica acuarela titulada «El Condesito», la estupenda plasmación plástica de «La Batalla de Tetuán», o la delicada factura de «El coleccionista de estampas», a Fortuny, en la imposibilidad absoluta de superarse, no le quedaba otro recurso que morir [sic!] porque joven aún había trabajado intensamente y había logrado alcanzar la cima reservada a los grandes maestros.

La pròpia comissió organitzadora reconeixia «la autenticidad dudosa» d'alguna de les obres

exposades que s'atribuïen a Fortuny, «afortunadamente pocas y no de las más valiosas», i recordava que moltes de les més característiques obres del pintor «estan en manos de extrangeros» a causa de la seva fama internacional i del fet que se'n pagaren quantitats enormes¹⁵⁹ (figura 31).

També s'hi instal·là l'Exposició Bibliogràfica Fortunyiana, composta per exemplars de publicacions periòdiques que parlaven del pintor, records i objectes seus —com ara pinzells, colors, l'espàtula i un compàs—, roba, àlbums, dibuixos i notes de color, a més d'una bona mostra de monografies sobre l'artista. Hi havia també unes altres vitrines que contenien fotografies de Fortuny i dels seus familiars. En paral·lel a l'exposició de Fortuny, s'hi presentaren tres exposicions d'art més: de pintors reusencs coetanis de Fortuny¹⁶⁰, d'altres pintors reusencs¹⁶¹ i d'artistes locals que participaven a la primera Medalla Mariano Fortuny¹⁶².

S'hi pronunciaren tres conferències sobre Fortuny. «Fortuny dibujante», de Ramon Eugenio de Goicoechea, del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional¹⁶³; «El pintor Fortuny, fundador del colorismo español», de Joaquim Ciervo, i «La escuela de Fortuny», de Carles Fages de Climent (Figueres, 1902 – Figueres, 1968), poeta i periodista, autor del llibre *Fortuny, la mitad de una vida* (1932)¹⁶⁴. Finalment, la desfilada de carrosses i la batalla de flors fou l'acte més popular. Diverses de les carrosses participants eren al·legories al pintor, com ara «Gloria Fortuny», presentada per la banca local, la de la Cambra de Comerç i Indústria, o la «Fortuny», presentada pel comitè executiu del centenari.

Nous intents de portar el cos de Fortuny a Reus (1939)

El 19 de juliol de 1939, el primer alcalde de Reus de la postguerra, Enric Aguadé Parés (Reus, 1894 – Reus, 1969), a l'empara dels actes del centenari, féu gestions per portar el cos de Fortuny a Reus. Trameté una carta al fill del pintor, Marià Fortuny Madrazo, que fou contestada donant-li el consentiment, sempre que es respectessin les condicions que ja havia posat la seva mare: que no es fes el canvi fins que la nova tomba estigués acabada, que havia de ser la mateixa, amb els mateixos elements, la columna de granit i el bust en bronze, i que hi hagués lloc també per a les sepultures de la seva vídua i la seva filla¹⁶⁵. L'alcalde li contestà, el 3 d'octubre, que la seva idea era instal·lar la tomba a l'església de Sant Pere, al peu del cenotafi que guardava el seu cor, i demanava una fotografia de la tomba de Roma per tal que l'arquitecte municipal pogués fer-ne el projecte. Però, tres dies després, Aguadé deixà l'alcaldia i,

tot i que informà el seu successor del projecte, no se'n va saber més res¹⁶⁶.

De la Sala Fortuny del Museu de Reus als intents de creació del Museu Fortuny (1941-1952)

El 28 de juny de 1941, s'inaugurà finalment la Sala Fortuny del Museu de Reus, dedicada exclusivament al pintor. S'hi exposaven les obres de Fortuny que havia anat rebent el Museu, principalment del seu fill i algunes de cedides per Pau Font de Rubinat. Això renovà l'entusiasme per ampliar el fons de l'artista. Fou llavors quan es fundà l'Agrupació Fortunyista de Madrid «Els Amics de Fortuny», impulsada pel diplomàtic Lluís Quer Boule (Reus, 1833 – Madrid, 1968), en la qual participaren amb entusiasme uns altres reusencs residents a la capital espanyola, amb la finalitat de difondre l'obra del pintor¹⁶⁷. La manca d'espai que patia el Museu de Reus i l'entusiasme en la reivindicació de Fortuny va fer que es plantegés la creació d'un museu dedicat al pintor a la seva vila. Probablement, la iniciativa va ser de l'Agrupació Fortunyista de Madrid i consistia a aprofitar la glòria del pintor per bastir un museu dedicat a la seva figura, a fi d'exposar-hi la seva obra i la d'altres artistes reusencs, a més de crear una escola superior de pintura i dibuix¹⁶⁸ (figura 32). En bona part, és per això que la ciutat posseeix un fons d'obra seva. L'Agrupació organitzà, al Saló Cano de la carrera de San Jerónimo de Madrid, l'Exposició Museu Fortuny de la ciutat de Reus, el mes de juny de 1945. Inicialment, s'hi exposaven tres bustos dels escultors Marià Benlliure, Aniceto Marinas (Monzoncillo, 1866 – Madrid, 1953) i Ignasi Pinazo (València, 1849 – Godella, 1916), com també una pintura de Joaquim Sorolla (València, 1863 – Cercedilla, 1923), donades per al futur museu reusenc, i s'hi afegiren obres de Virginia Palacios i Francisco Echazú (Madrid, 1927 – Madrid, 2011)¹⁶⁹.

El mes de gener de 1946, es feren gestions per comprar el Palau Bofarull, propietat dels germans Querol Rius, a fi d'instal·lar-hi el Museu Fortuny. De fet, l'alcalde Valls Julià donà la compra per feta, i així ho comunicà al director general de Belles Arts, que prometé una subvenció per ajudar a dur a terme la iniciativa¹⁷⁰. En realitat, però, la compra no arribà a materialitzar-se mai. Sí que es redactà un avantprojecte del Museu Municipal de Pintures «Mariano Fortuny», amb plànols de l'arquitecte i matemàtic Francisco Navarro Borrás (Reus, 1905 – Madrid, 1974), datats a Reus el mes de febrer de 1948. La proposta de creació del museu va propiciar l'obtenció de diverses donacions a partir de 1944, com ara la de l'esbós de *La vicaria*, realitzada per l'advocat Josep Fort Pascual

(Reus, 1920 – ?) el mes de desembre de 1947, a través de l'Agrupació Fortunyista¹⁷¹. Com a mostra d'agraïment per les donacions realitzades, el mes de març de 1948, la Junta de Museus de Reus nomenà Marià Fortuny Madrazo president honorari de la institució. Aquest ho acceptà i es comprometé a trametre més materials per al Museu¹⁷². El projecte, però, provocà una certa polèmica, el mes de setembre de 1952. Mentre els uns, com ara l'arquitecte Antoni Sardà, proposaven la creació del nou museu, els altres, com ara J. Llop, remarcaven la precarietat en què es trobava el que ja hi havia i l'escassetat d'obres de la col·lecció Fortuny. I encara uns altres, com ara el *Semanario Reus*, defensaven la creació del Museu Fortuny, però a la casa natal del pintor¹⁷³.

L'any 1946, es col·locà una làpida al saló de plens de l'Ajuntament de Reus —on encara roman—, conjuntament amb els de les altres ciutats citades, amb el text «A la gloria inmortal de Mariano Fortuny. Los Ayuntamientos de Madrid-Barcelona-Valencia-Granada y Reus. MCMXLVI», amb un medalló amb el bust de Fortuny, original de Marià Benlliure.

La llarga gestació del monument a Fortuny de Marià Benlliure (1944-1961)

El mes de maig de 1944, l'Ajuntament de Reus repregué el vell projecte d'erigir un monument a Marià Fortuny. Aquest cop, s'encarregà directament a l'escultor Marià Benlliure, llavors ja un ancià de 82 anys. L'alcalde, Antoni Valls Julià, volgué donar un caràcter «nacional» a l'erecció del monument —que es preveia instal·lar-lo a la plaça del Mercadal, llavors d'Espanya—, i inicià una campanya de recaptació de fons arreu de l'Estat, per aconseguir les 100.000 pessetes que pujava el pressupost¹⁷⁴. Es van trametre sol·licituds de col·laboració a cercles artístics i a corporacions oficials d'arreu de l'Estat i es va demanar a pintors que aportessin obres per muntar una exposició en homenatge a Fortuny, la venda de les quals engrossiria els fons per al monument. A les cartes, redactades amb l'estil ampul·lós de l'època, s'hi afirmava:

[...] ha llegado ya la hora de que Reus borre el olvido en que ha tenido durante largos años la memoria de Fortuny, con la erección de un monumento que sea digno de la ciudad y del renombre universal el celeberrimo artista. Aspiramos a que no sea solamente Reus la que manifieste su fervor admirativo, que el tiempo acrecienta en vez de extinguir, hacia el más insigne de los coloristas hispanos del pasado siglo.

Figura 33.
L'escultor Marià Benlliure acabant el guix del monument a Maria Fortuny a Reus, 1946. Arxiu Municipal de Reus i Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC).

El monument havia de donar testimoni de «la admiración que siente España entera por el insigne artista que supo granjear para la patria días de gloria con la maravilla salida de sus pinceles prodigiosos». També es demanà la col·laboració de la premsa nacional¹⁷⁵ o la del reusenc José Maria Fontana, llavors governador civil i cap provincial del Movimiento a Granada. Un dels primers que va respondre a la sol·licitud fou l'ambaixador del Japó a Madrid —i col·leccionista de Fortuny—, que féu un donatiu de 6.000 pessetes el dia 7 de juny de 1944. Però la col·lecta institucional fou un fracàs absolut. Pràcticament totes les diputacions provincials respongueren que els era impossible atendre la petició per falta de pressupost. Ni tan sols la de Granada, on Fortuny visqué i que havia estat pressionada per Fontana, hi féu cap aportació. L'única excepció fou la de Còrdova, que hi donà 200 pessetes. Tampoc l'Ajuntament de Barcelona hi participà, tot i que s'adheria als actes que s'organitzessin i comunicà que, en la reorganització del Museu d'Art Modern —llavors situat a l'edifici del Parlament de Catalunya—, es dedicava una sala a les obres de Fortuny, alhora que un monument honorava el seu nom al carrer que la ciutat comtal li dedicà.

El monument a Fortuny consistia en una escultura de mida natural de l'artista pintant *La vicaria* (figura 33). La madrilenya Fundició Artística Industrial de Ricardo Ferrero fou l'encar-

regada de fer-ne la fosa l'agost de 1946. Va ser realitzada amb la presència de Lluís Quer i enllestida el desembre del mateix any, però, a causa de problemes en el preu i en els pagaments, el juny de 1947 encara no s'havia lliurat. El monument tenia un tercer element, un plafó esculpit en pedra, que representava el quadre *L'elecció de la model*, en què aquesta, nua, és observada per un grup d'acadèmics. La nuesa de la model féu que el secretari de Benlliure trametés a l'Ajuntament una maqueta de la figura i els preguntés si hi hauria cap problema, ateses «las observaciones que algunas veces ha hecho alguna Autoridad Eclesiástica ante los desnudos de mujer», tot i que aquest nu era «de los menos, por así llamarlos, señalados». I recorda, entre altres casos, el que va passar amb les estàtues de Julio Antonio sobre el monument als Herois de la Guerra de la Independència a Tarragona, que tardà anys a ser col·locada, a causa dels impediments de l'arquebisbe. L'artista esperava instruccions per si decidien «que se le ponga aquí algun velo, en la forma que sea más conveniente». Malauradament, a la versió final, tot aquest element havia desaparegut i només quedà l'artista pintant *La vicaria*. Estava situat sobre un mur simplificat que havia perdut els elements decoratius previstos, amoretts i capitells¹⁷⁶. Segons Francesc Fontbona, Benlliure es plegà al clixé de l'artista abstret, tot i que l'afany de donar naturalisme i vivacitat als seus personatges va fer que l'evoqués alhora amb un aire absort i amb el pinzell sobre la tela, un dels únics monuments a un pintor immortalitzat en plena tasca¹⁷⁷. L'Ajuntament estimava el cost del monument en unes 400.000 pessetes, quantitat que no podia assumir, per això va demanar la col·laboració de la Diputació de Tarragona, que n'oferí 50.000, i a les de Barcelona i Girona. S'arribà a parlar de fer-ne una segona fosa i d'instal·lar un monument dedicat a Fortuny a Madrid¹⁷⁸. El monument, un cop lliurat a l'Ajuntament, estigué anys desat als magatzems municipals, i no fou fins al setembre de 1961 que s'instal·là a la ubicació que se li havia destinat: l'avinguda dels Màrtirs, just davant del nou Museu Municipal, inaugurat conjuntament amb l'escultura¹⁷⁹.

Noves donacions i una exposició de dibuixos i apunts de Fortuny (1948-1955)

El 8 de febrer de 1948, el marquès de Rialp, president de l'Agrupació Fortunyista, comunicà a l'alcald de Reus, Pere Miralles, que havia rebut un primer lot de cinquanta dibuixos sobre la Guerra d'Àfrica, originals de Marià Fortuny, destinats al Museu Fortuny de Reus. El marquès afirmava que, com que creia que n'enviaria més, voldria

organitzar-ne una exposició a Madrid abans de fer-los arribar a Reus¹⁸⁰. El 1949, morí a Venècia Marià Fortuny Madrazo i, dos anys més tard, d'acord amb la seva voluntat i gràcies a la intervenció de la vídua, Henriette Nigrin, el llegat va ser repartit entre els museus de Barcelona, Madrid i Reus. Però no fou fins al novembre de 1953 quan l'Agrupació Fortunyista obtingué finalment aquest llegat. El lliurament va ser realitzat al Museu Romàntic de Madrid, pel president de l'Agrupació i director general de Belles Arts, al director del Museu, Salvador Vilaseca, acompanyat de quatre regidors desplaçats a Madrid. La donació era composta per trenta-una obres, olis, dibuixos i acadèmies, tretze fotografies de militars de la Guerra d'Àfrica, gravats i publicacions referents al pintor. En destaquen l'oli *El nen de Portici*, l'aquarel·la *La nostra tenda de campanya*, l'aiguafort *Tànger* i estudis i apunts, majoritàriament marroquins, com també una miscel·lània de figures i animals¹⁸¹. La donació —la més abundosa d'obres de Fortuny— arribà a Reus el 24 de març de 1954 i es volia exposar a la ciutat l'octubre del mateix any, amb l'assistència anunciada a la inauguració d'Henriette Negrin. Finalment, però, l'Ajuntament de Reus les exposà al públic, al saló de sessions, durant la festa major de 1955, a causa de la manca de lloc al Museu. Cèsar Ferrater escriví que, si bé les grans obres mestres del pintor no estaven a disposició de la ciutat, que no tenia recursos per comprar-les al mercat internacional, aquest lot de dibuixos i apunts, juntament amb els que ja tenia el Museu, era dels millors per conèixer íntimament la personalitat de Fortuny, ja que els apunts, les notes de color i els estudis dels artistes són més reveladors del geni personal que no pas les pròpies obres acabades. Material d'estudi, més que d'exposició, però d'un gran valor. Feia també una crida a cercar i reunir tot el seu epistolari¹⁸².

L'any 1956, després de múltiples negociacions, la Junta de Museus de Barcelona i, en nom seu, Joan Ainaud de Lasarte, director dels Museus d'Art de Barcelona, va fer donació de vuit dibuixos de Fortuny, agrupats en dos quadres, datats el 1854-1855, en els quals destaquen els esbossos de *l'Aparició de la Mare de Déu de la Misericòrdia*, de la *Guerra dels matiners* i d'*El Dr. Alberich visitant un malalt de còlera*¹⁸³.

La sala Fortuny i Prim al nou Museu Municipal (1961)

L'any 1961, s'inaugurà el nou espai del Museu Municipal de Reus, a l'avinguda dels Màrtirs. El seu director, el metge i prehistoriador Salvador Vilaseca, destinà, en el seu plantejament museogràfic, una sala de 200 m² a dues de les figu-

res amb més transcendència de la ciutat: Marià Fortuny i el militar i polític Joan Prim. Segons la *Guía del Museo Municipal*: «Fortuny está representado por un buen número de obras, todas ellas interesantes como suyas y de las que algunas sobresalen por su indiscutible valor artístico, aun cuando, quizás solamente dos puedan ofrecerse como muestras auténticas de su genial personalidad», l'aquarel·la *Ruïnes romanes* i un estudi a l'oli per a *La vicaria*. En destaquen també els més de cinquanta dibuixos sobre la Guerra d'Àfrica de 1860, la majoria apunts del natural, alguns dels quals eren aquarel·lats, com ara els de les batalles de Wad-Ras i de Castillejos, «que constituyen una excelente documentación gráfica de algunos aspectos de la guerra». També s'hi exposaven unes setanta acadèmies i vint-i-dos dels seus aiguaforts que posseïa el Museu, així com apunts i esbossos de *La vicaria*, *El col·leccionista d'estampes*, *El contino*, etc. També l'oli *El nen de Portici*, un autoretrat de la seva joventut i dibuixos i aquarel·les dels seus primers temps. En una vitrina, s'hi reunien objectes que havien pertangut a l'artista, cartes i altres escrits autògrafs, a més de diverses fotografies¹⁸⁴.

Segells i una nova exposició de Fortuny a Reus (1968)

El març de 1968, Reus, juntament amb Barcelona, organitzà diversos actes d'homenatge a Fortuny amb motiu de l'emissió d'una sèrie de deu segells dedicats al pintor, on es reproduïen fragments d'obres seves com ara *La vicaria*, *Fantasia sobre Faust*, *Idil·li*, *El col·leccionista d'estampes*, *Vell nu al sol*, *Calabrès*, *La senyora Agrassot*, *La batalla de Tetuan*, *La Reina Maria Cristina i la seva filla Isabel passant revista a les tropes el 1837* i un retrat del seu bust. Els actes reusencs es concentraren en una exposició filatèlica a la Sala de Cultura de la Caixa de Pensions i una ofrena floral al monument a Fortuny¹⁸⁵.

Del 27 al 30 de juny de 1968, se celebrà, a les sales del Centre de Lectura de Reus, l'exposició en homenatge a Fortuny, composta per un conjunt de 435 dibuixos i un àlbum de 79 gravats, dedicat a Cecília de Madrazo, del Museu d'Art Modern de Barcelona. L'exposició, provinent de l'Antic Hospital de la Santa Creu, va ser una de les contribucions més importants al procés històric de difusió de l'obra gràfica de Fortuny. Com bé escrivia Antoni Correig, era una exposició d'un valor «literalmente extraordinario, [que] ofrece el testimonio de una afloración directa del espiritu creador [...] asistimos a lo más íntimo de Fortuny, así como a lo mas significativo de su genio, através de lo que aparentemente podría aparecer como algo provisional, con

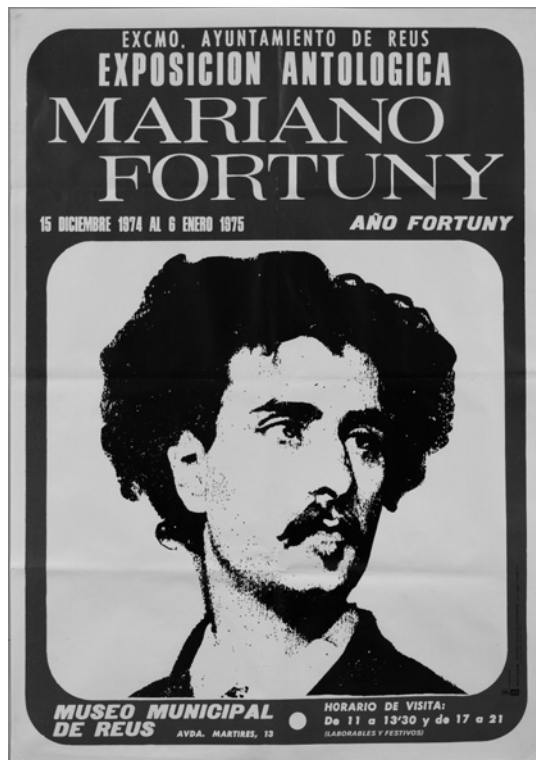

Figura 34.
Cartell de l'exposició antològica *Mariano Fortuny*, Reus 1974. Arxiu Municipal de Reus / Arxiu Comarcal del Baix Camp (AMR-ACBC)

categoría de arte menor. [...] Sus apuntes contienen implícitamente todos los demás valores pictóricos». Fortuny, diu: «no hubiera alcanzado su universal fama de pintor sin haber sido capaz de realizar las obras (dibujos, guaches, grabados) que podemos admirar actualmente en su propia patria»¹⁸⁶.

La commemoració del centenari de la mort. 1974: Any Fortuny

El 1974, es commemorà el centenari de la mort de Marià Fortuny. El dia 7 de febrer, l'Ajuntament de Reus declarà l'Any Fortuny, amb la voluntat de fer una celebració a nivell nacional, amb concursos, exposicions, conferències i concerts. El pressupost total era de quasi 3 milions de pessetes¹⁸⁷ (figura 34). El 26 d'abril, s'inaugurà oficialment amb un concert de l'Orquestra Simfònica de la Ràdio Televisió Espanyola, dirigida pel mestre Enrique García Asensio, al Teatre Fortuny. Ramon Guardans (Reus, 1919 – Barcelona, 2007), president de la Junta de Museus de Barcelona i responsable que l'exposició es pogués veure a Reus, pronuncià en català el pregó de les Festes del Centenari, una lloança a la vida i obra de Fortuny. Se celebraren representacions teatrals al Teatre Fortuny, amb la Companyia Àngel Guimerà

del Teatre Nacional de Barcelona, amb obres de Carlo Goldoni, Alejandro Casona i Miguel de Cervantes; l'actuació del Ballet del Teatre del Liceu; una audició de sardanes amb la Cobla Reus, a l'avinguda dels Màrtirs, i un concert de Romà Escalas i José L. González Uriol, a l'Orfeó Reusenc.

L'acte central de l'homenatge fou l'exposició antològica *Mariano Fortuny*, organitzada per la Comissaria General d'Exposicions de Madrid i la Junta de Museus de Barcelona i situada a les sales del Museu Municipal de Reus, condicionades per al muntatge. Celebrada del 15 de desembre de 1974 al 8 de gener de 1975, havia iniciat el seu camí al Museu d'Art Modern de Barcelona i l'acabà al Museu del Prado de Madrid. L'extensa exposició, comissariada per l'historiador i crític d'art Joan Ainaud de Lasarte (1919-1995), representà la primera catalogació sistemàtica i científica de l'obra de Fortuny. El seu catàleg inclou 1.993 referències de dibuix, pintura, gravat, iconografia i documentació, el recull més gran d'obres del pintor realitzat mai fins en aquell moment. La mostra va reunir una selecció dels fons de diversos museus públics, com ara el Museu del Prado, el Museu del Louvre, el Museu Goya de Castres i la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi. Tanmateix, la contribució quantitativa més important va ser la del fons del Gabinet de Dibuxos i Gravats del Museu d'Art Modern de Barcelona¹⁸⁸. A l'exposició, s'hi afegí el fons d'obres de Fortuny del Museu de Reus, com també d'algunes col·leccions particulars de la ciutat. Fou inaugurada per les autoritats provincials —el governador civil, Antonio Aigé Pascual, i el president de la Diputació, Josep Clua—, juntament amb l'alcalde Francesc Llevat i altres autoritats. A la planta baixa, s'hi exposaren els dibuixos i gravats i, al primer pis, les pintures. La majoria de les obres més famoses del pintor —excepte, és clar, l'enorme quadre *La batalla de Tetuan*— es pogueren contemplar aquesta vegada a la ciutat. La Delegació de Cultura de l'Ajuntament, en col·laboració amb la Junta de Museus de la ciutat, edità l'*Apèndice al Catálogo de la Exposición Antológica de obras del eximio artista reusense Mariano Fortuny Marsal*¹⁸⁹, que feia una síntesi breu de la procedència dels seus fons d'obres de l'artista i que relacionava els sis olis, les cinc aquarel·les i els noranta-nou dibuixos de Fortuny, i en produïa un de cada tècnica, així com un gravat, de la col·lecció del Museu, que foren exposats amb motiu de l'efemèride. Segons el *Semanario Reus*, visitaren l'exposició unes 20.000 persones, comptant tots els escolars de la ciutat. Per Ramon Guardans, «mai la nostra ciutat ha acollit una manifestació temporal d'una tal vàlua

Figura 36. Portada de la *Revista del Centro de Lectura*, «Monogràfic Fortuny», 1974. Biblioteca del Centre de Lectura de Reus

Figura 35. Inauguració de l'exposició *Fortuny*, al Museu Municipal de Reus, el 15 de desembre de 1974. Fotografia Niepce.

artística i material, i mai més les nostres generacions tindran ocasió de contemplar l'obra de Fortuny com ara»¹⁹⁰ (figura 35).

Es convocaren tres concursos per enaltir la memòria del pintor: el Premi Marià Fortuny a un assaig sobre «Fortuny i la seva obra pictòrica», dotat amb 150.000 pessetes, amb un jurat presidit per Salvador Vilaseca, director del Museu de Reus; un premi de periodisme a l'article o al treball radiofònic que glossés millor la personalitat de l'artista, dotat amb 100.000 pessetes, amb un jurat presidit per Andreu Rosselló, director d'*El Correo Catalán*, i la XVII Medalla Fortuny a la millor pintura del XXXVI Saló d'Artistes, dotada amb 150.000 pessetes, amb un jurat presidit per Ramon Guardans, president de la Junta de Museus de Barcelona¹⁹¹.

El jurat del premi de periodisme l'atorgà a l'escriptor i crític d'art Rafael Santos Torroella (Portbou, 1914 – Barcelona, 2002), pels articles «La vida y el arte de Fortuny», publicats a *El Noticiero Universal*. El concurs, però, provocà una forta polèmica, ja que els membres del jurat dimitiren en bloc, el 31 de gener de 1975, en considerar que el secret de les seves deliberacions s'havia trencat perquè el regidor de cultura, Antoni Quinteiro, havia filtrat el contingut del vot emès per escrit per José María Fontana i calgué nomenar-ne un altre, de perfil baix¹⁹². Llavors s'originà una campanya de Ràdio Reus contra el regidor, qui, finalment, hagué de dimitir. Fontana havia puntuat només amb un 3 el «Monogràfic Fortuny»

de la *Revista del Centre de Lectura* i explicava que la baixa puntuació estava motivada «por el visible espíritu sectario y trasnochado que recoge un lamentable —mucho mas en reusenses— antifortunismo, y también por groseros errores históricos observados, criterio que no me importa sea conocido y hecho público». El llavors alcalde, Paco Llevat, afegia a les seves memòries: «A mi modo de ver se quedó corto, ya que el trabajo aparecido en dicha revista sobre Fortuny, no fué para glorificarlo, sino todo lo contrario, para criticarlo y ridiculizarlo, en base a unos planteamientos pseudo-progresistas y pseudo-intelectualoides, que tenían que dar pena a cualquier reusense que se preciara de serlo»¹⁹³. En realitat, el monogràfic sobre Fortuny de la *Revista del Centro de Lectura*, amb articles de Rosa Cabré, Andreu Pujol, Abel Figueras, i M. A., amb un fotomuntatge d'Arcadi Vilella a la coberta i amb disseny de Claudi Arnavat, pretenia oferir una visió crítica i desmitificadora de Fortuny, però en cap cas ridiculitzar-lo. La dimissió del jurat provocà que Xavier Amorós, director de la revista, escrivís una carta a l'alcalde on li anunciava que es retirava del concurs «en haver canviat les circumstàncies»¹⁹⁴ (figura 36).

Se celebraren també tres conferències sobre Fortuny a l'Ajuntament. Una del marquès de Lozoya¹⁹⁵, una altra de Joan Ainaud de Lasarte titulada «Fortuny a través de la seva correspondència» i l'altra de Salvador Llagostera: «Marià Fortuny Marsal. Síntesis de una vida», que

l'Ajuntament edità en forma d'opuscle. Fins i tot la IX Fira Oficial de Mostres organitzà un concurs d'aparadors amb algun objecte relacionat amb la vida o les obres de Fortuny. També se celebraren conferències a centres locals d'ensenyament a càrrec de Salvador Sedó, mentre, a la premsa local, «un reusenc» demanava que es posés una llàntia votiva al cenotafi de Fortuny a Sant Pere, i es queixava de l'estat d'abandonament del monument al pintor de la plaça dels Màrtirs¹⁹⁶. Els actes culminaren el 21 de novembre, aniversari de la mort del pintor, amb la celebració, a l'església de Sant Pere, d'una ofrena religiosa en honor al pintor, amb una prioral plena de fidels i d'autoritats. A *Reus Semanario*, s'hi publicaren, durant l'any, diversos articles i notícies relacionats amb l'esdeveniment, un intens seguiment de tots els actes realitzats i un suplement especial monogràfic per Nadal¹⁹⁷.

Els intents de portar el cos de Fortuny a Reus, encara (1974)

Amb motiu del centenari de la mort de Fortuny, l'alcalde Francesc Llevat, en nom de l'Ajuntament de Reus, va fer un darrer intent de gestionar el trasllat de la tomba del pintor a Reus. Fou contestat amb una negativa tallant per part de Mariano de Madrazo, que veia en aquest assumpte «un matiz exagerado» i que «el buen sentido dice que este asunto no debe tocarse. Empeñarse en ello es desorbitar el amor a la tierra natal, espresado en una posesión material». Afirmava, amb bon criteri, que «otras cosas son más necesarias», com ara, per exemple, que s'estimulés com calia «el estudio sobre una de las figuras más extraordinarias que el arte moderno ha tenido en este mundo occidental»¹⁹⁸.

Exposició de pintors reusencs vuicentistes, amb obres de Fortuny (1981)

L'exposició «Homenatge a 20 artistes reusencs nats al segle XIX», organitzada pel Banco de Bilbao a Reus, del 18 de desembre de 1981 al 15 de gener de 1982, era composta per vint obres. Marià Fortuny era l'artista més representat, amb sis olis, entre els quals hi havia *El col·leccionista d'estampes*, del Museu d'Art Modern de Barcelona; l'aquarel·la *Ruïnes romanes*, l'aiguafort *Família marroquina*, totes dues del Museu de Reus, i dotze dibuixos de col·leccions particulars. El petit catàleg conté un text introductori breu dels historiadors de l'art Carlos González i Montserrat Martí, que destaquen la impor-

tància de Fortuny, que, juntament amb Gaudí, representen l'aportació artística de Reus a l'art mundial¹⁹⁹.

Commemoracions dels 150 anys del naixement de Fortuny (1988-1989)

La galeria d'art reusenca Sala Rebull celebrà l'exposició «Fortuny 150 anys», del 25 de juny al 12 de juliol de 1988, amb una petita mostra d'obres del pintor²⁰⁰.

El mes de maig de 1989, Reus va poder gaudir de l'exposició antològica «1838 Fortuny 1874», organitzada per la Fundació Caixa de Pensions de Barcelona, comissariada per Carlos González i Montserrat Martí, amb la voluntat de commemorar els 150 anys del naixement de l'artista. L'exposició i el catàleg mostraven una selecció de 132 obres entre olis, aquarel·les, dibuixos i gravats, on hi havia representades totes les etapes de la producció del pintor, però que dedicava una atenció especial a les realitzades al llarg dels darrers anys de la seva vida. El Museu de Reus hi afegí una selecció de les obres i dels objectes del seu fons, per a l'exposició a la ciutat²⁰¹. L'exposició sobre Fortuny arribava a Reus, després de passar per Barcelona i Madrid, envoltada d'una certa polèmica sobre l'autenticitat d'alguna de les peces exposades.

L'exposició dels dibuixos i gravats de Fortuny al Museu de Reus (1997)

El darrer cop que la ciutat de Reus ha gaudit d'una exposició monogràfica de Fortuny ha estat el 1997, la titulada «Marià Fortuny. Dibuixos i gravats al Museu Salvador Vilaseca». Comissariada per Jordi Àngel Carbonell, especialista en el pintor, i patrocinada per la Fundació Caixa Penedès, mostrava les millors peces del fons de dibuixos i gravats propietat del Museu de Reus, compost per 9 aquarel·les, 32 aiguaforts i 163 dibuixos. Se n'edità un catàleg, dirigit per Carbonell, que contenia textos d'Anna Figueras, Carlos González, Cecilia Lobel, Montserrat Martí, Norma Vélez i Rosa Vives²⁰². L'exposició tingué el mèrit de donar a conèixer la col·lecció a Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, i fou un revulsiu per tornar a posar en valor el fons de Fortuny del Museu d'Art i Història, format per un conjunt de 229 obres, olis, aquarel·les, dibuixos, gravats i objectes personals de l'artista. Part d'aquest conjunt hi és exposat des d'aleshores de forma permanent, dins la sala d'artistes reusencs del segle XIX.

L'exposició d'orientalisme amb obres de Fortuny (2001)

Comissariada per Jordi Àngel Carbonell, l'any 2001, es mostrà al Museu de Reus l'exposició de caràcter divulgatiu «Visions de l'Al-Maghrib. Pintors catalans vuitcentistes»²⁰³, itinerant per Rabat, Casablanca, Tànger i Tetuan, amb l'orientalisme català com a eix vertebrador del discurs expositiu. Fortuny hi era representat principalment pels seus millors dibuixos, aquarel·les i aiguaforts de tema marroquí, com també per un parell d'olis, *Askari* i *Carrer marroquí*, fins a 26 obres, juntament amb altres artistes, Josep Tapiró, Antoni Fabrès i Tomàs Moragas, que també van conrear les temàtiques orientalistes.

L'exposició del 150è aniversari del Círcol, amb obres de Fortuny (2002)

L'any 2002, la societat El Círcol celebrà una exposició de pintura commemorativa del seu cent cinquantè aniversari, comissariada per Carles Tubella. Marià Fortuny hi era present amb una desena d'obres, dibuixos, aquarel·les i olis de col·leccions particulars. Tapiró, Galofre, Llovera i Tomàs Bergadà completaven la mostra. L'entitat edità un catàleg amb biografies breus dels pintors signades per Carlos González i Montse Martí, Jordi Àngel Carbonell, Ferran Alcolea, Domènec Solé i Anna Figueras, com també un text sobre el fons d'art d'El Círcol, de Carles Tubella.

L'exposició commemorativa del 175è aniversari del naixement de l'artista: «Fortuny, el mite» (2013)

L'Ajuntament de Reus organitzà, durant els anys 2012 i 2013, un seguit d'actes per celebrar el 175è aniversari del naixement de l'artista, centrats en una exposició titulada «Fortuny, el mite», comissariada per Jordi Àngel Carbonell i Francesc M. Quílez, i en publicà un catàleg homònim, amb textos de Santiago Alcolea, Albert Arnavat, Carlos González, Elisa Grilli, Montserrat Martí i els dos curadors (figura 37).

Marià Fortuny a la toponímia local

El fet que Fortuny fos el primer artista català de fama internacional ha propiciat que el seu nom sigui permanentment rememorat a la seva ciutat

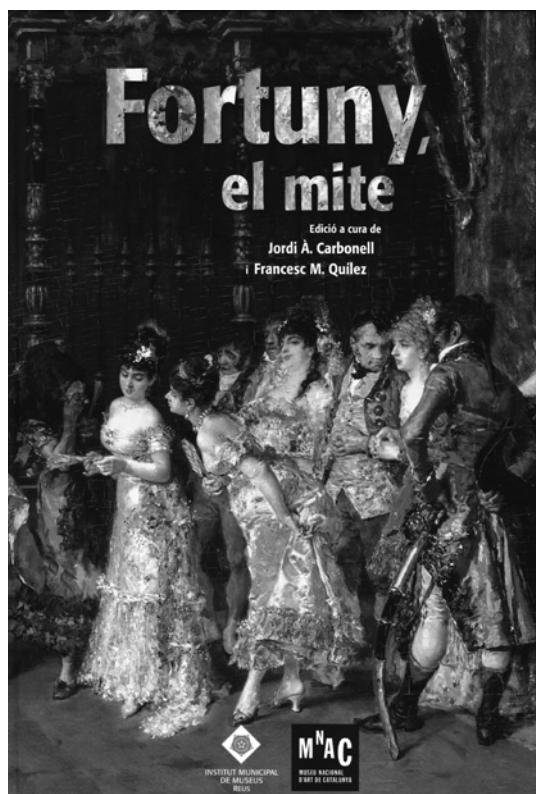

Figura 37. Coberta del catàleg *Fortuny, el mite*, Reus, 2013. Institut Municipal de Museus de Reus i Museu Nacional d'Art de Catalunya.

natal. Reus, a la qual va lliurar literalment el cor, el recorda amb monuments, escoles, exposicions, llibres, conferències, actes d'homenatge i guardons artístics, i també és present en el nom de diversos espais urbans: dos carrers, un barri, una urbanització i una avinguda.

L'any 1875, l'Ajuntament de Reus acordà dedicar un carrer o una plaça a Fortuny, però l'acord no es materialitzà fins cinc anys després, el 1880, quan posà el nom de plaça del Pintor Fortuny a l'antiga plaça del Rei, coneguda també com «del Quartelillo», a la cruïlla entre els carrers de Llovera i Prat de la Riba, que esdevingué el primer lloc de la ciutat que portà oficialment el nom del pintor. Molts anys després, el 1939, s'hi instal·là l'estàtua *Il continuo*, de l'escultor Josep Viladomat, que li ha donat el nom més popular de «plaça del condesito». El 1882, s'inaugurà el Teatre Fortuny; el 1885, l'Acadèmia Fortuny, i el 1898, el Cafè Fortuny.

Ja al segle xx, el 16 d'agost de 1902, l'Ajuntament acordà posar el nom de Pintor Mariano Fortuny al cèntric carrer de Monterols²⁰⁴. Però l'intent, tot i el suport de la premsa, va esdevenir fallit, ja que ningú no utilitzava la nova denominació, atès que l'anterior era massa arrelada a la tradició col·lectiva. Cinc anys després, el 6 de setembre de 1907, a instàncies de diversos ve-

ïns del carrer, l'Ajuntament restablí el nom de Monterols i acordà estudiar «la forma de honrar qual se merece la memoria del il·lustre pintor». El 1908, decidí posar-lo al raval alt de Jesús, però tampoc hi arrelà²⁰⁵. I encara, en els anys de la República, es parlà de tornar a posar el nom de Fortuny al carrer de Monterols, i altre cop la dècada de 1940, quan s'intentà novament, però tampoc s'aconsegui²⁰⁶.

El primer pas de l'expansió urbana d'iniciativa oficial, després de la Guerra Civil, fou el barri Fortuny, edificat a partir de 1955 i inaugurat el 1957, a les terres de l'antic mas de Macià Vila, vora la carretera de Salou. També existeix la urbanització Fortuny, planificada l'any 1945, però que no es va urbanitzar fins al 1960, i on hi ha el carrer de la Vicaria, batejat el 1957, i el carrer del Condesito, de 1958, obres populars de Fortuny. El 1963, quan s'urbanitzà, es posà el nom de Marià Fortuny a l'avinguda que ocupava l'espai per on passava l'antiga via del tren de Tarragona. Finalment, també es batejà amb el nom de Marià Fortuny una escola pública d'educació infantil i primària, a més d'un centre d'atenció primària, situats al barri Fortuny²⁰⁷.

Bibliografia reusenca de Fortuny

El primer autor reusenc que publicà una biografia sobre Fortuny fou Andreu de Bofarull als *Anales Históricos de Reus*, editats el 1866. Tot i que era breu, fou la primera biografia del pintor editada en un llibre, ja que fins en aquell moment totes havien sortit a periòdics o revistes²⁰⁸. El seguí l'escriptor Víctor Rosselló Nadal, que publicà l'opuscle *Fortuny. Apuntes biográficos*, a Barcelona, el 1874, on consta alguna informació inèdita sobre l'artista.

Josep Martí i Folguera edità a Barcelona, l'any 1875, el breu opuscle *¡Pobre Fortuny!* Joaquim Maria Bartrina també biografià la seva infantesa a «Marian Fortuny. Sos primers anys», escrita i llegida el 1875 per la vetllada necrològica de l'entitat barcelonina La Jove Catalunya i publicada a *Obras en prosa y verso* a Barcelona l'any 1881. Josep Güell i Mercader també fou un dels primers biògrafs del pintor. Va escriure el text «Fortuny y sus cuadros», publicat a la *Revista Contemporánea*, de Madrid, i *El Eco del Centro de Lectura*, de Reus, el 1877. Donà notícies de primera mà sobre obres primerenques existents a Reus, però, per a la resta, resumeix el llibre del baró Davillier publicat el 1875. Devia ser conscient de les limitacions del seu treball i va proposar-se editar la traducció completa del llibre de Davillier, que no va arribar a realitzar²⁰⁹. Antoni de Bofarull publicà el text «Fortuny, llassos de afecte»,

d'un valor bàsicament sentimental, a *La Llu-manera de Nova York*, el 1878, com a exponent del fortunisme internacional. Francesc Gras Elias (Reus, 1850 – Barcelona, 1912) el biografià de manera llarga i laudatòria al llibre *Hijos ilustres de Reus*, el 1899, amb una prosa florida i plena de tòpics, utilitzant diverses informacions distorsionades²¹⁰. El mateix autor, a la seva *Historia de la ciudad de Reus*, publicada l'any 1906, el qualificava d'«eximio pintor, gloria del arte español», autor de quadres de renom universal «su biografía es conocida de todos y poco nuevo podríamos decir respecto de tan grande artista»²¹¹. Joaquim Batet Palet (Barcelona, 1849 – Reus, 1929), catedràtic de l'Institut, inclou una biografia de Marià Fortuny a la seva obra inèdita *Año biográfico y bibliográfico de hijos de Reus y su partido* (1915)²¹². Força anys després, el 1952 i el 1953, l'escriptor local Josep Banús Sans (Reus, 1893 – Reus, 1972), a les seves «Charlas radiofónicas» divulgatives, en dedicà tres a Fortuny, sense cap informació inèdita²¹³.

I, editades a la ciutat, en destaquen les obres de Joaquim Folch i Torres, *Fortuny*, de l'Associació d'Estudis Reusencs, escrita l'any 1962²¹⁴; la de especialista en l'obra gravada del pintor, Rosa Vives Piqué (1949), *Fortuny, gravador: estudi crític i catàleg raonat*, publicada per l'Associació d'Estudis Reusencs, el 1991; la de Jordi Àngel Carbonell, *Marià Fortuny i la descoberta d'Àfrica: Els dibuixos de la guerra hispanomarroquina (1859-1860)*, editada per la Diputació de Tarragona i Columna, presentada al Palau Bofarull de Reus, el 1999; la de Xavier Barral Altet (1947), *Pintura i història: Fortuny, Sans Cabot i Prim a La batalla de Tetuan*, de les Edicions del Centre de Lectura i el Centre d'Amics de Reus, el 2004, i la de Jordi Àngel Carbonell, *Orientalisme: L'Al-Maghrib i els pintors del segle XIX*, de Pragma Edicions, amb Fortuny com a protagonista, el 2005²¹⁵.

Fortuny: la construcció d'un mite

Com hem vist, al llarg d'aquests 175 anys d'història, el fenomen mitificador de Marià Fortuny és abassegador, d'una intensitat fora de mida. El fulgurant i contundent triomf internacional de la seva pintura, afegit a la circumstància de la seva mort prematura i inesperada en el millor moment de la seva carrera, comportaren una mitificació de la seva figura sense gaires precedents. En vida, fou la millor representació del triomf artístic internacional. Així mateix, el seu ascendent fou determinant en tota una generació de pintors. Sense la seva aportació, seria difícil entendre una part signi-

ficativa de la pintura europea i nord-americana del darrer terç del segle XIX. A Reus, la sacralització de la seva figura arribà de vegades a uns extrems desmesurats i a intents de patrimonialitzar-la en un sentit clarament polític. En realitat, per als seus compatricis fou, juntament amb el militar i polític Joan Prim, el primer reusenc universal, el que havia portat el nom de la seva ciutat a l'àmbit internacional. Més endavant, apareixeria una altra figura d'una dimensió igual, si no superior, l'arquitecte Antoni Gaudí, el qual cooperà a consolidar la idea de la població com a bressol de grans genis, on també hi podien cabre artistes de primera línia, com Josep Tapiró, Baldo-mer Galofre, Josep Llovera, Joan Roig Solé,

etc. Els reusencs sempre han estat conscients d'aquesta significació, cosa que els ha portat a vindicar amb passió i perseverança l'aportació d'aquests grans personatges. En el cas de Fortuny, el seguit d'iniciatives al voltant de la seva figura i l'interès que despertien és comparable en intensitat a la relació d'altres ciutats envers els seus artistes més insignes, com ara els casos de Màlaga respecte a Picasso, Figueres pel que fa a Dalí o fins i tot València en relació amb Sorolla. El sentiment i l'intens afecte que els reusencs han dedicat als seus mites culturals i artístics constitueix un fenomen poc habitual, que demostra la ferma creença en la importància de la seva ciutat i el gran l'orgull de formar-ne part.

104. R. CASALS, «Marian Fortuny i Marsal», *Revista del Centre de Lectura*, que publicà també l'«Assaig de catalog bibliogràfic d'obres que tracten de Fortuny», *Revista del Centre de Lectura*, 1-III-1925. Afirma que «Fortuny ha contribuït a honrar, dignificar i engrandir sa ciutat nativa. [...] Capir lo hermós, comprendre les belles arts, és adquirir coneixements útils. Reus, davant l'èxit colossal obtingut per en Fortuny se dedica amb més dalit que mai a intervenir i perfeccionar-se en coses d'art, especialment en el dibuix», i que això havia contribuït a augmentar la cultura i la instrucció, la qual cosa havia aportat progrés intel·lectual al poble. «Tot això i molt més ho devem al gran pintor Marian Fortuny i Marsal a qui avui tots els presents li prestem homenatge d'admiració i agraïment col·locant el seu retrat en lloc preferent entre la Galeria dels fills il·lustres de Reus, que amb tan esplendorosa solemnitat inaugurem». I acaba: «Com Regnauld [...] diguem sempre que del nostre fill il·lustre es tracti ¡Visca Fortuny!». *Diario de Reus*, 7 i 27-XI-1915. Casals guardava emmarcats esbossos, apunts originals i autògrafs de Fortuny. Vegeu «Casals y Vernis. Místico del ex-libris», *Las Circunstancias*, 2-VIII-1919.
105. «Homenaje a nuestros inmortales con motivo de la inauguración de la "Galeria de Reusenses Ilustres" en el Centro de Lectura», *Diario de Reus*, 27-XI-1915, amb biografies de Fortuny, Mata i Prim. Una crònica de l'acte a *Diario de Reus*, 30-XI-1915.
106. «Reusenses il·lustres. (Breves necrologias)», *Las Circunstancias*, 27-XI-1915.
107. A les actes municipals de 6-VII-1917, f. 262, s'hi fa constar l'agraïment de la Corporació. Lligall «Donació pels srs. Madrazo d'un bust de M. Fortuny».
108. C.: «Unes cartes inèdites de Marián Fortuny», *Revista del Centre de Lectura*, III-1920; i P[ere]. A[nguera].: «Documenta fortuniana», *Revista del Centre de Lectura*, VIII-1974. En l'actualitat, a l'Arxiu de l'IMMR.
109. J. SERRA PÀMIES, «Pro Monument a Fortuny», *Diario de Reus*, 6-V-1919 i 16-VI-1920.
110. «Lo Monument den Fortuny a Barcelona», *Diario de Reus* i *Las Circunstancias*, 10-VII-1919. Dos mesos després, «Un reusense» demanava, a la comissió de les fires i festes d'octubre, que col·loqués la primera pedra del monument durant les festes. *Diario de Reus*, 30-IX-1919.
111. Era format per Jaume Fort, Ramon Casals, Pau Font, Tomàs Bergadà, Joan Ferrater, Josep Colominas, Francesc Pijoan, Joan López i Joan Figueras, així com pels presidents del Círcol, la Palma i el Centre de Lectura, els directors del *Diario de Reus*, *Las Circunstancias* i *Foment*, el professor de dibuix de l'Institut de Batxillerat, i els presidents dels gremis de pagesos, fusters i paletes, així com l'artista Francisco de Cidón, com a delegat a Tarragona (*Diario de Reus*, 12-VIII-1919). A la mort de Casals, s'hi afegí Antoni Fuster Valldeperes. Mesos després, Joaquim Ciervo es lamentava de «la incomprensible apatía e inercia del sub-comité Fortuny» i que «ni colectiva ni individualmente los paisanos del insigne artista han hecho nada, absolutamente nada, que atestigüe que rige una comisión debidamente autorizada» (*Heraldo de Catalunya*, III-1920). El juny de 1920, la Secció d'Art del Centre de Lectura organitzà una visita a l'exposició d'art modern pro monument a Fortuny que se celebrà a Barcelona. *Las Circunstancias*, 27 i 28-V i 10-VI-1920. A. FUSTER, «La Casa de Fortuny», *Revista del Centre de Lectura*, VI-1920, fa una crida a tots els reusencs perquè hi col·laborin: «Que en l'esdevenidor, la casa que fou el bresol daurat del pintor sublim, s'anomeni i sigui "La casa de Fortuny"».
112. C. MUNTANYA, «Homenatge a Fortuny», *Revista del Centre de Lectura*, II-1921.
113. El bust presideix, des de fa anys, l'entrada a la Sala Fortuny del Centre de Lectura.
114. És significatiu del gran negoci que representaven les obres de Fortuny el fet que, l'any 1870, el marxant Goupil havia pagat a l'artista 25.000 francs per la pintura i, al cap de pocs dies, la va vendre per 70.000 francs. La compradora la va conservar fins a la seva mort, que va tenir lloc el 1912, quan la va adquirir el comte de Pràdere.
115. Les aportacions principals foren les de l'Ajuntament, que hi contribuï amb 500 pessetes, i el president de la Cambra de Comerç i les societats El Círcol i L'Olimpo, amb 100. El Sindicat de Regs del Pantà de Riudecanyes, La Industrial Harinera i Gas Reusense, hi aportaren 50 pessetes cada una; la Societat la Palma, 25; Joan Figueras,
- 25, i el notari Francesc Sostres, 5 pessetes. Finalment, el dia 14 de setembre de 1922, Reus trameté, a la Junta de Museus de Barcelona, un total de 4.085,15 pessetes (lligall «Suscripció de la Junta de Museus de Barcelona per "La Vicaria" de M. Fortuny a Reus. 1922»).
116. La comunicació qualifica Reus de «cultura ciutat sortosa i fecunda patria de grans homes, honor de la terra»; *La vicaria*, de «prodigiosa pintura universalment coneguda i celebrada com una de les que més extesa fama i envejable renom donàren a son genial autor». El Museu acordà «d'accedir de molt bon grat a que pugui la ciutat de Reus retre el degut homenatge d'admiració i estima a son excels fill, disfrutant a l'ensem del llegítim goig que ha de proporcionar-li el contemplar la magna producció fortuniana, motiu d'inmens orgull per als compatriotes de qui sabé dotar d'una de les més remarcables pintures la producció artística mundial del segle XIX, i que ha quedat consagrada com a obra definitiva i a admirar les generacions presents i de l'esdevenir». Lògicament, posaven com a condició que es contractés una assegurança a una entitat solvent i de confiança, per valor del preu que s'havia pagat pel quadre. L'assegurança es contractà al Banco Vitalicio de España, amb una prima de 2.275 pessetes (lligall «Exposició del quadre la Vicaria de M. Fortuny a Reus»). *Las Circunstancias*, 22 i 23-VII-1922, feia una crida a engalanar la façana de l'Ajuntament i de totes les cases de Reus, especialment la dels carrers per on seria portat el quadre.
117. L'èxit de l'exposició, diu, «feia reviure en nosaltres falagueres esperances de que les velles energies sorgiran de nou i Reus tornarà a ésser lo que fou». «*La vicaria a Reus*», *Revista del Centre de Lectura*, VIII-1922, que publicà també un text de Joaquim Folch i Torres sobre *La vicaria* de Fortuny i un fotograt del quadre. *Las Circunstancias*, 19 i 25-VII-1922.
118. *Diario de Reus*, 26-VII-1922. Aquells dies, el publicista i agrònom aragonès Bonifacio García Menéndez (1899-1961), meravellat per una aquarel·la de Fortuny, *El calabrès*, propietat d'un amic seu, n'envià tres fotografies a Reus, una per a l'Ajuntament, una altra per a Evarist Fàbregas i l'altra per al periòdic, que, pel contingut de la carta, veia possibilitats de portar-la a Reus i adquirir-la. *Las Circunstancias*, 19-VII i 30-VIII-1922.

119. *Foment*, 29-VII-1922; *Diario de Reus*, 27, 28 i 30-VII-1922; *Las Circunstancias*, 28 i 29-VII i 2-VIII-1922, i lligall «Conferencia Fortuny y sus obras. 1922». *L'Esquella de la Torratxa*, Barcelona, 11-VIII-1922, en publica una crònica i diu que *La vicaria* «fou visitada en peregrinació per la població en pes».

120. Ferrater, però, va «deplorar sincerament la manera que entenem irrespectuosa com s'ha fet l'enquadrament d'aquestes reproduccions», ja que es van fer totes de la mateixa mida. Això propicià que les reproduccions més petites tinguessin uns paspartús grandiosos que les ofegaven i que en unes altres es veiessin escarransits. «Tinc per segur que l'autor s'ofendria d'una tal desantenció [...] i caldria esmenar-ho». «Exposició de reproduccions d'aiguaforts i dibuixos a la ploma de Marian Fortuny», *Revista del Centro de Lectura*, II-1925.

121. J. PRAT [J. SANTASUSAGNA], «El nostre gran tòpic local», *Revista del Centre de Lectura*, II-1926, reproduït al llibre J. SANTASUSAGNA (1985), *Contra els tòpics*, Reus, Centre de Lectura, p. 13-20. L'historiador Anguera escrigué que «l'article aixecà autèntiques butllofes en tractar d'un tema tabú, la desmitificació dels suposats fills il·lustres de la ciutat», on preconitza «més enllà del localisme eixarreit, l'estudi desapassionat i amb la utilització d'un paràmetre racional i universal dels reusencs de més anomenada» i que «intenta col·locar en el seu nivell adequat i sense extralimitacions de campanar els anomenats fills il·lustres de Reus» (P. ANGUERA, *El Centre de Lectura de Reus*, Barcelona, 1977, p. 190-191, i al pròleg de J. SANTASUSAGNA, *Contra...*, op. cit., p. 11). Vegeu també X. FERRÉ, *Nació i excursionisme: Biografia intel·lectual de Joaquim Santasusagna*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 2006, p. 54-55. També cita l'afer Magí SUNYER, «L'aportació de la literatuta», *Historia General de Reus*, vol. v, p. 160.

122. *Las Circunstancias*, 28-II, 2, 4 i 5-III-1926.

123. A. FUSTER, «En defensa d'uns reusencs il·lustres», *Las Circunstancias*, 3-III-1926.

124. O. R. P., *Diario de Reus*, 28-II-1926

125. GESTUS, «Al marge d'una polèmica», *Reus*, 2 i 4-III-1926.

126. VALERO, a «La Batalla de

Tetuán», *Color*, 30-X-1928, se'n plany, recorda que la subscripció fou un fracàs i que els reusencs «no puden mostrar al turista ni una obra importante y digna de aquel ilustrísimo hijo de nuestra ciudad bien amada».

127. Hi podien concórrer artistes nacionals i estrangers nacionalitzats a Espanya, residents o no en territori espanyol, com també els artistes italians domiciliats a Roma. El termini de presentació acabava el 10 de juny. Es deixava que els artistes triessin lliurement com es desenvoluparia el monument, però calia que en tinguessin present la ubicació, el centre de la Plaça de la Constitució, el Mercadal. S'havia de presentar una maqueta de guix a escala 1:10 i un fragment escultòric com a mínim de la meitat de la mida d'execució, que podia consistir en un bust, una estàtua o un relleu. Al guanyador del concurs se li adjudicaria la construcció del monument, que no podia costar més de 200.000 pessetes. Es podien concedir també un accésit de 3.000 pessetes i un de 2.000. El monument havia de quedar enllestit en un termini de dos anys des de la signatura del contracte. Hi va haver diversos periòdics que reproduïren les bases del concurs, com ara *La Gaceta de Bellas Artes* o *Libertad*, de Madrid, entre d'altres.

128. Les excepcions foren: l'Ajuntament de Barcelona, que hi aportà 1.000 pessetes; el de Jerez de la Frontera, 100; els de Tarragona, Badalona, Mataró, Huesca i Barakaldo, 50, i els d'Igualada i Huesca, que n'hi aportaren 25. El comitè era presidit per l'alcalde Jaume Plana Gayà (Reus, 1879 – Barcelona, 1939) i constituït per l'escriptor Josep M. Vidal Pallejà (Reus, 1894 – Reus, 1968), de l'Associació d'Iniciatives, Ramon Grau Llauredó, Eduard Toda Güell, Àngel Mercader Rigualt, Ricardo Wyneken Segimón, Josep Auqué Masquef, José M. Fernández de Velasco i Joan Ferrando Gambús. El mes de febrer de 1928, es nomenà Joan Auqué, Salvador Sedó Llagostera (Reus, 1900 – Reus, 1990), Josep Puig i Joan Domènech membres del comitè executiu. L'imprès incloïa una pòlissa de subscripció a favor del monument a Fortuny. Lligall «Expediente de construcción del Monumento a Fortuny». No tothom estava d'acord que el concurs s'obrir a artistes romans. Així, és significativa la carta signada per «Varios» i dirigida als organitzadors del certamen, on s'afirma que, tot i que aquest país és terra d'escultors, en no haver-

hi ambient artístic, la majoria emigra: «Todos los países del mundo protegen a sus artistas menos el nuestro», per aquesta motiu, per al concurs, creu natural invitar els artistes del país, «no los extranjeros. Este tendría que quedar entre nosotros en esta tierra tan enemiga de sus hijos y de tan poca cultura artística. Los trabajos escultóricos realmente artísticos no abundan y si quieren hacer uno a de luchar contra todos. Supongo que recibirán algunos trabajos italianos de marmolistas y Vds. encantados. ¡Pobre artista!» (lligall «Expediente de construcción del Monumento a Fortuny»). Molts periòdics de l'Estat publicaren informacions sobre el concurs. A Madrid: *La Nación*, *El Sol*, *La Voz*, *La Libertad*, *El Debate*, *El Diluvio* i *Heraldo de Madrid*; a Barcelona: *La Vanguardia*, *El Dia Gráfico*, *La Noche*, *El Noticiero Universal*, *La Publicidad*, *El Diluvio*, *El Correo Catalán*, *El Liberal*, *Diario de Barcelona* i *La Veu de Catalunya*, i a Roma: *Agenzia Italiana*.

129. Recull la notícia *La Tarde*, Tarragona, 27-V-1927. L'Associació d'Iniciatives ja havia celebrat una tombola, en què recollí 10.038 pessetes (*Las Circunstancias*, 10-XII-1926 i 2-II-1927).

130. Segons l'articulista, no gaire informat, «resulta de dimensions una mica esquivades i la Diputació n'hi encarrega una replica ampliada. La replica, per cert sens acabar, és la que es troba a la Diputació barcelonina. L'original és l'exposat en la nostra entitat» (*Revista del Centre de Lectura*, VI-1927).

131. Les maquetes participants foren exposades a l'Estació Enològica. Entre els escultors que s'hi van presentar, hi havia Miquel Oslé (1879-1960) i Llucà Oslé (1880-1951), autors de l'escultura del monument a Marià Fortuny a Barcelona, realitzada l'any 1922; Anselm Nogués (1864-1937); Rafael Vela (1892-?); Quintín de Torre (1877-1966); Felipe Coscolla (1880-1940); Isidro Carballo —la maqueta del qual quedà feta miques en caure—; Víctor del Castillo; José Piquet, i els italians Ugo Bertazzon i Pasquale Sodano. Tot i que veuen amb satisfacció l'important nombre de projectes presentats i la qualitat d'alguns, afirmen que les deficiències d'emplaçament, execució o desenvolupament de les idees els obliguen a declarar-lo desert («Concurso de Bocetos para un monumento a Mariano Fortuny. Fallo del Jurado», *Diario de Reus*, i *Las Circunstancias*, 22, 24 i 26-VI-1927, i «El Monumento de Fortuny

en Reus», *La Vanguardia*, 26-VI-1927 i 27-X-1928).

132. «El monumento a Mariano Fortuny. Un sabroso comentario», *Las Circunstancias*, 5-VII-1927.

133. M. D. PALAUDARIES, «Els futurs concursos per un monument a Fortuny», *Reus*, 7-X-1927; J. FOLCH I TORRES, «El Concurs de maquetes pel Monument a Fortuny a Reus», *Gasetta de les Arts*, Barcelona, 15-VII-1927, i M. BRUNET, «Un deute d'honor. Reus a Fortuny», *La Publicitat*, reproduït a *Diari de Reus*, 7-VII-1932. Diu que «enlloc de Catalunya hi ha cap monument que es pugui comparar amb aquest. Fortuny hauria estat de gaire. [...] Les Belles Arts no volen gaire democràcia ni jocs d'influència. Cal que els ciutadans de Reus no s'hi pensin més. Tindrien un monument digne d'una plaça italiana, un monument equilibrat, amb una estàtua que mai no causaria ni faria mal d'ulls».

134. «El Monument a Fortuny», *Reus*, 26-XI-1927, i *Revista del Centre de Lectura*, X-1927.

135. *Grandes Fiestas y Ferias. Reus 1932. Dias 13, 14, 15 y 16 Octubre. Programa Oficial. Reus, 1927.*

136. Hi podien concórrer artistes nacionals i estrangers nacionalitzats a Espanya, i es deixava a la lliure elecció dels escultors el desenvolupament del monument, però calia tenir present el lloc d'ubicació: el centre de la plaça de la Constitució, el Mercadal. L'alçada del monument no podia excedir els deu metres i calia presentar-ne un model a escala 1:10, com també un fragment escultòric —bust, estàtua o relleu— com a mínim de la meitat de la mida final. El premi era de 5.000 pessetes i la construcció del monument, que no podia costar-ne més de 150.000, calia enllestir-la en un termini màxim de dos anys. Signaven les bases els membres del comitè executiu Jaume Plana, Josep M. Vidal, Ramon Grau, Eduard Toda, Ricardo Wyneken, José M. Fernández, Àngel Mercader, Josep Auqué, Joan Ferrando, Joan Domènech Mas, Eduard Borràs Nolla i Josep Puig Gilabert (*Diario de Reus*, 22, 24 i 26-VI-1928, i «Monumento a Mariano Fortuny», *Diario de Tarragona*, 24-VI-1928). El poeta Pere Ferré Solanas (Reus, 1873 – Lleida, 1941) escrigué, des de Barcelona, el poema *Reus*, «con motivo del proyectado monumento a su esclarecido hijo el pintor Mariano Fortuny», publicat a *Heraldo de Reus*, 9-VII-1927.

137. Uns altres optaven pel passeig de Mata, la plaça del Castell —si se'n tirava endavant la reforma i l'obertura fins al carrer Major—, la plaça dels Quarters i de la Llibertat —si se'n enderrocaven les casernes—, la plaça entre el passeig de Prim i el de Misericòrdia, la plaça dels Castillejos o davant del teatre Circ. Uns altres consideraven que no hi havia a Reus un lloc «prou formós i digne de l'immens artista», i uns altres, que era més prioritari adquirir una pintura de Fortuny o aconseguir-ne algunes en dipòsit de les que posseïa l'Estat. La revista inclou reproduccions d'obres i articles sobre el pintor, com ara: J. CIERVO, «Como fue pintada "La vicaria"»; A. ESCOLÀ, «Con júbilo y con anhelo»; E. DONATO, «L'obra de Fortuny»; i V. SORIANO, «Un recuerdo». També dona notícia que un particular resident a Barcelona havia ofert a Reus un quadre que representava l'aparició de la Mare de Déu a la Pastoreta: «Permetérem que "La batalla de Tetuan" marxés a Amèrica. I ens temem que dissortadament tampoc vindrà a Reus la interessantíssima obra del gran Fortuny» (*Color*, 25-II, 24-III, 21-IV, 5 i 19-V, 28-VI i 28-VII-1928). Pocs anys després, J. CIERVO publicava l'article «Parlem de Fortuny, el gran pintor català», *Diari de Reus*, 3-III-1933.

138. El 31 de desembre de 1928, se signà el contracte entre l'Ajuntament i els autors. El volum o la massa arquitectònica del monument, d'una alçada de 10 metres, s'havia de construir amb pedra calcària de Tarragona, de llisós; el basament, amb pedra «abombollada», i els plints de les figures, polits. Les figures al·legòriques havien de ser llaurades en pedra de Montjuïc, i l'estàtua de Fortuny, en marbre blanc. El grup escultòric havia de ser de bronze amb patina daurada, igual que les figures ornamentals de la font emplaçada a la part inferior del projecte. La construcció havia d'estar enllestida en tres anys, amb un import total de 145.000 pessetes. El jurat indicà que s'havien de reduir les proporcions del projecte, tot i que les figures havien de ser una mica més grosses de la mida natural, que calia alleugerir-ne la massa buidant-ne el cos arquitectònic i que les figures que formaven la font posterior havien de quedar aïllades (*Las Circunstancias*, 20 i 23-X-1928). La revista *Color*, 30-X-1928, tot i dir que possiblement era el millor projecte presentat, afirmava que no esqueia gens ni mica al mig de la plaça del Mercadal i que el conjunt de maquetes del primer concurs era

millor que les del segon.

138b. M. GÍFREDA I R. BENET, «Un monument a Fortuny», *La Gasetta de les Arts*, Barcelona, 1-XI-1928, p. 18-19, escrit que reproduïx el projecte de Puig i Rebull. També el setmanari artístic *Mirador*, Barcelona, 2-V-1929, ironitza sobre la decisió del jurat, que qualifica de fracàs, amb motiu de l'arribada de Rebull a París.

139. Lligall «Fortuny. Concurs monument i plànols. 1928», *Diario de Reus*, 22-II-1929.

140. Plec «Comité Ejecutivo del Monumento a Fortuny», 1930, BCLR (*Las Circunstancias*, 15 i 20-II-1930). *Diario de Reus*, 14-II-1930, 19-VIII-1931 i 3-VII-1936, on es reclamava encara el monument a Fortuny, i s'hi afirmava: «del que ens hauria de caure materialment la cara de vergonya, del que hauríem de sentir-nos indignes i antipatriotes, és de no haver dreçat encara res que fós digne de perpetuar la memòria gloriosa de Fortuny», i demana un ajuntament capaç de resoldre el tema d'una manera digna i definitiva.

141. *Foment*, 4 i 9-VI i 15-XII-1933, que afirma que Fortuny Madrazo «segurament podrà venir a Reus [...] per a presidir junt amb les nostres autoritats la inauguració del nostre Museu Municipal». L'acta de la Junta de Museus de Reus del 23-XII-1933 dona compte «d'haver estat rebuts per mitjà del senyor Jaume Fort uns dibuixos originals de Marià Fortuny cedits [...] pel fill del gran artista» (Arxiu IMMR). Vegeu més detalls d'aquesta primera donació a J. FORT, «Carta abierta a D. Mariano Fortuny Madrazo, Cónsul de España en Venecia», *Heraldo de Reus*, 14-VII-1933, que descriu les peces «que mantien latent la immortal vida de quien legó su corazón a su ciudad nativa para que descansara a la vera de nuestro inhiesto campanario». En nom de l'alcalde, Fort li agràia el donatiu i lamentava que el fill del pintor no pogués desplaçar-se cap a la ciutat, que «sabrà honrar santament tan preciadas reliquias, venerándolas como sagrado depósito de la propia vida de nuestro inmortal Fortuny». La premsa local recollia esporàdicament notícies sobre el fill i la vídua de Fortuny, per exemple: *Diario de Reus*, 22-VII-1906, 2-IX-1932; *Las Circunstancias*, 10-X-1929, o *Foment*, 25-VIII-1932.

142. Entre d'altres, hi havia obres com ara *Costa de Marfil*, *Esbós de la Batalla de Wad-Ras*, *Estudi de cavalls* o l'aiguafort *Còpia del retrat*

de Velázquez. Poc abans, s'havia rebut l'aquarel·la *Ruïnes romanes*. Vegeu A. FIGUERAS, «La col·lecció Marià Fortuny del Museu Comarcal Salvador Vilaseca», *Marià Fortuny: Dibuxos i gravats al Museu Salvador Vilaseca*, Barcelona, 1997, p. 13-19. El donatiu també incloïa un buidatge en bronze de la mà dreta de Fortuny i el coixí funerari de la seva capella ardent a Roma, com també el llibre *Fortuny 1838-1874*, que ja havia regalat a la Biblioteca del Centre de Lectura l'any 1929. El juny de 1927, l'Associació d'Iniciatives havia sol·licitat a l'Ajuntament que demanés, a la vídua i als fills de Fortuny, la paleta que utilitzava el pintor «para conservar-la como glorioso recuerdo del mismo» (*Diario de Reus*, 24-VI-1927).

143. Llibre d'Actes de la Junta de Museus de Reus, 1933-1942 (IMMR). P. RIUS, «Un document per a la biografia de Fortuny», *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona*, III-1937. *Foment*, 28-II, 16-V i 15-VIII-1934. Pel seixantànè aniversari de la mort del pintor, publiquen articles l'*Avui*, 22-XI-1935, i *La Cruz*, Tarragona, 22-XII-1935, que li dedica la secció «Art i Lletres», amb textos de Francesc d'A. Gavallda i Joan Pardellans. 143b. «Les cendres del pintor Fortuny a Reus», *El Conseqüent*, 4-VII-1936, i G., «Temes actuals. Una obra que cal fer», *Diario de Reus*, 3-VII-1936.

144. Al revers, hi ha representada una al·legoria al treball, al comerç i a la indústria, voltant una rosa, emblema de la ciutat. També s'emeteren bitllets amb l'efígie del militar i polític Joan Prim, dels pintors Josep Tapiró, Josep Llovera, Baldomer Galofre o de l'escultor Joan Roig. En canvi, es troba a faltar a la sèrie l'arquitecte Antoni Gaudí. Vegeu A. TURRÓ, «Els bitllets de Reus», *Acta Numismatica*, Barcelona, 1971, p. 213-219.

145. P. AGULLER, «El monument a Fortuny», *Estat Català*, 27-XI-1937. Dos dies abans, el 25-XI-1937, el *Diari de Reus* publicava «Fortuny i Catalunya: Conferència de Francesc Pujols al Casal de la Cultura». I l'*Avui*, el 11-VI-1936, ja havia publicat l'article «A les envistes del centenari de Fortuny: Avui fa 98 anys que el pintor de fama universal, neixia a Reus». I Anselm LLUC, a «La llegenda de Fortuny. Entorn del seu centenari», el *Diari de Reus*, 9-I-1938, diu que «Catalunya es prepara a commemorar amb la solemnitat que cal el centenari de Fortuny, el gran pintor reusenc», explica un parell de

divertides «llegendes» de cafè sobre Fortuny i reivindica el monument al pintor «que Catalunya tant li ha promès i encara li deu».

146. El comitè estava format pel conseller de Cultura Carles Pi i Sunyer; Josep Renau, director general de Belles Arts; Ramir Ortega Garriga, alcalde de Reus; Víctor Colomer, regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona; Antoni Llauredó, regidor de Cultura de l'Ajuntament de Reus; Joaquim Boralleras, secretari de la Comissaria General de Museus, i per Jaume Aiguader, Miquel Serra Pàmies, Josep Andreu Abelló, Frederica Montseny, Joan Peiró, Joan Borràs Gorga, Gustau Cochet, Adolf Armengod, Hermen Anglada Camarasa, Josep Pous i Pagès, Francesc Pujols, Alfons R. Castela, Josep M. de Sucre, Joaquim Ciervo, Francesc Galí, Emili Bosch Roger, Alfons Maseras, Sebastià Guasch, Joan Mates, Josep M. Riquer i Antoni Fuster Valldeperes (*Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, 16-II i 12-IV-1938).

147. Vegeu una crònica de l'acte a *Meridà*, Barcelona, 17-VI-1938. El llibre era compost pels articles següents: [Alfons MASERAS]: «De l'epistolari de Fortuny»; Joaquim M. BARTRINA, «Els primers anys de Fortuny»; Josep PUIGGARÍ, «Una predicció sobre l'obra de Fortuny»; Joaquim CIERVO, «El quadre de *La batalla de Tetuan*»; Teòfil GAUTIER, «*La vicaria* de Fortuny»; Baró DAVILIER, «Dues obres de Fortuny: *L'elecció de la model* i *El jardí dels poetes*»; Josep YXART, «Fortuny i l'arquitectura»; S. SAMPERE I MIQUEL, «Fortuny, colorista essencial»; F. MIQUEL I BADIA, «Evolució i realisme en l'art de Fortuny»; Josep CLARÀ, «Fortuny, cap d'escola»; Alfons MASERAS, «Trets psicològics de Fortuny revelats per la seva correspondència»; Feliu ELIAS, «Reestimació de Fortuny»; Francesc PUJOLS, «Fortuny i Catalunya, o el pintor de la llum», i Joaquim CIERVO, «Fortuny evoluciona en el seu art personal i inconfundible. Andalusia anys 1870-1872». El llibre no es pogué editar i els originals mecanografiats es conservaren a l'arxiu de Maseras durant seixanta anys, fins que, finalment, foren publicats a Reus: *Fortuny: Homenatge de la Generalitat republicana (1938)*, Reus, Centre de Lectura, 1999, amb una presentació de Montserrat Corretger.

148. Cartell, 99 x 67,5 cm. Barcelona, Seix i Barral, 1938.

149. Llibre d'Actes de la Junta de Museus de Reus, 1933-1942 (IMMR).

150. Vegeu els lligalls «Centenari de Fortuny, 1939» i «Personatges. Fortuny. Celebració Centenari».

151. Amb noms com ara l'alcalde Enric Aguadé Parés, Ramon Rodon Constantí, Salvador Sedó Llagostera, Josep Ornosa Soler, Carles Giró Puig, Jaume Fort Prats i Ramon Cuadrada Gibert. La Comissió d'Exposicions era composta per l'alcalde Aguadé, Joan Bofarull, Salvador Vilaseca, Joan Basora, Ferran Casajuana, Cèsar Ferrater i Pere Vidiella. I la de l'exposició de Fortuny, per Josep Ornosa, Juan Fatta i Salvador Vilaseca. Per ajudar a pagar els actes, s'obrí una subscripció pública, iniciada per l'alcalde José Ramon de Amézaga, que donà 1.000 pessetes, seguit dels empresaris principals de la localitat, amb noms com ara Bertran, Coca, Vilella, Ferrater, Jaumà, Urgellés, Boqué, Magrané, Sabater, Alimbau, Llopis, Querol, Cochs, Salvat, Serra, Sanromà, etc.

151b. La pintura inspirà unes altres obres teatrals, com ara la revista *¡Qué grande es Barcelona!*, representada al Teatre Fortuny el mes de setembre de 1944 per la companyia de sarsuela de Luis Calvo, amb un quadre escènic titulat *La vicaria de Fortuny*.

152. Arribà vestit de falangista — però amb botes del model feixista italià — i fou rebut per les autoritats, entre les quals es trobava el destacat bibliòfil i polític Pau Font de Rubinat (Reus, 1860 – Reus, 1948), en qualitat d'acadèmic. Fou llavors quan es produí, segons la tradició oral, la famosa anècdota en saludar Ors a Pau Font: «Don Pau, que no em coneixeu...? Sóc l'Ors, l'Eugeni d'Ors, el Xènius...», comenten que deia. Font contestà: «Perdona xiquet, però, així, vestit de bombero, no t'havia conegut». El fet va córrer de seguida per la ciutat.

153. «No es solamente imperativo de elemental cortesía y comunidad nacional el que yo os hable hoy con otra habla diferente a la que lo hubiera empleado en otros años; es convicción plena e íntima de que el habla nuestra, momentáneamente al menos, se ha vuelto inepta para todos los menesteres de cultura. Como el templo profanado, es inepto para que en él celebre el sacerdote sus ritos litúrgicos» (AYUNTAMIENTO DE REUS, *Centenario de Fortuny y Fiesta Mayor de Reus. 24 Junio-2 Julio*, Reus, 1939, p. 18).

154. «La calidad alegre, el carácter gozoso, la sensualidad acabada de las obras de Fortuny quitan ocasión de hacer comentarios. En Fortuny es juego todo, es íntima sensualidad, es gozoso. Cuando pinta batallas las pinta con ese carácter jocoso. Para él el siglo XVIII no es el de la Revolución sino el siglo del Rococó. La personalidad del pintor subraya fuertemente el carácter de universalidad. Su sola presencia gana audiencias y conquista aplausos. No en vano, aunque su corazón esté aquí, su cuerpo yace en otra parte. En el corazón guardamos los recuerdos de la infancia, pero la individualidad la hemos de dar al mundo. Y Fortuny sólo podía reposar en la capital del mundo [...] Fortuny está en todos los museos del mundo: París, Venecia, Roma, Madrid [...] La realidad se alza ante nosotros como una lección perenne» (*Centenario...*, op. cit., p. 18).

155. Segons la carta, el donatiu era compost per: un llibre de Fortuny, un catàleg de la venda d'obres pòstumes a París, cinc fotogravats de dibuixos, vint-i-nou aiguaforts, una fotografia de l'espasa creada per Fortuny, quatre fotografies de retrats, una fotografia de Villa Martinetti, una fotografia de Fortuny al pati de l'Alhambra de Granada, quinze fotografies fetes a Granada de quadres començats i d'objectes de l'estudi, una fotografia de l'estudi de Roma, disset documents de record, una aquarel·la pintada a Roma l'any 1858, setze dibuixos acadèmics, sis dibuixos d'estàtues del Vaticà i tres dibuixos signats. En una altra carta, anunciava la tramesa de records de Fortuny, com ara diverses obres d'art, tires del vellut negre de la capella ardent de Roma, una capsa amb flors de la corona fúnebre dels artistes espanyols i peces de roba de l'artista. Tot fou destinat al Museu Municipal (*Centenario...*, op. cit., p. 28). En l'acta de la sessió de la Junta de Museus de Reus, del 25-X-1939, hi consta que «se examina por los reunidos una interesante colección de dibujos y grabados del pintor Fortuny, donados a Reus por su hijo el Sr. Fortuny Madrazo» (citat per J. MASÓ a «Dues cartes reusenques dels Fortuny-Madrazo (1940 i 1954)», *Informatiu Museus*, núm. 25, I-2004, p. 19).

156. Fou inaugurat encara que fos de guix, ja que no s'havia tingut temps de fer-ne la fosa definitiva en bronze, que s'hi instal·là un temps després.

157. «La sesión académica celebrada en Reus», *Diario Español*,

Tarragona, 4 i 9-VII-1939.

158. Per la relació d'obres exposades i la seva procedència, vegeu *Centenario de Fortuny. Reus 1939. Año de la Victoria. Exposiciones. Catálogo*, Reus, 1939, i AYUNTAMIENTO DE REUS, *Centenario...*, op. cit., p. 28-29, del qual, se n'editaren 7.000 exemplars amb publicitat i 2.000 de luxe. Algunes obres no arribaren a la ciutat fins al 28 de juny, com ara *La vicaria*, *Il contino*, *El col·leccionista d'estampes*, *L'odalisca* i *La senyoreta del Castillo al seu llit de mort*. D'aquest darrer opuscle, en provenen les citacions i la relació d'actes.

159. *Diario Español*, Tarragona, 16-VII-1939. Entre els propietaris reusencs d'obres, hi trobem els noms de col·leccionistes com ara Pau Font de Rubinat o Eduard Martorell. El 1940, se celebrà una exposició commemorativa de Fortuny al Palau de la Virreina de Barcelona, organitzada pel Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional, amb qui la Junta de Museus de Reus col·laborà a recollir obres de col·leccions de la ciutat, com ara la de Font, Martorell o del polític i financer Gaietà Vilella Puig (Reus, 1898 – Barcelona, 1966), i les del propi Museu, a excepció de les de l'últim donatiu del fill del pintor, ja que encara no havien estat exposades a la ciutat. Actes de la Junta de Museus de Reus (1933-1942), IMMR. *Exposición Fortuny. Catálogo*, Barcelona, Palacio de la Virreina, 1940.

160. Formada per 44 pintures de Galofre, 41 de Llovera, 18 de Tapiró, 9 de Soberano, 2 de Pere Ferré Figuerola (Reus, 1854 – Barcelona, 1916), 2 de Pau Olivella Vidal, 1 de Josep Escudé Bartolí i 9 de Tomàs Moragas Torras (Girona, 1837 – Barcelona, 1906), inclòs com a amic de Fortuny.

161. Formada per 25 peces de Tomàs Bergadà, 12 d'Hortensi Güell, 8 de Ramon Casals i 1 de Pau Sabaté, entre d'altres.

162. Formada per obres de tretze artistes i adjudicada al pintor Josep Calaf Genovés (Reus, 1915 – ?).

163. En un text ple de referències polítiques franquistes, digué coses com ara: «La España de Franco sabe valorar las grandes figuras de la Hispanidad demostrándolo al querer recordar hora, en este momento magnífico y oportuno de la gran victoria de todas las fuerzas de nuestra cultura contra las armas de la civilización moscovita, el

primer centenario del naciminetto de Fortuny, en la tierra misma que le vió nacer, la de Reus, espléndida villa del Campo de Tarragona, pródiga en vid y en oliva, en artífices y en guerreros, que Prim, Fortuny y Gaudí, son preciado tríptico que maravillosamente la representan. Así es España, generosa y fecunda madre, y nada más que eso, madre, que es suficiente».

164. Afirmà que Tapiró no dubtà a exposar la vida per salvar Fortuny: «y fue el mas entusiasta y el mas leal de sus amigos». També anomenà Llovera i Galofre: «para ellos un recuerdo al lado de Fortuny del que aprendieron, siguieron el ejemplo, e imitaron, más el primero que el segundo, la intención y la técnica». El contingut de la conferència fou durament criticat per Fortuny Madrazo, que escrigué: «Desgraciadamente (y es inevitable) entre las conferencias hay una, la de Fages de Climent, que está llena de tonterias y de equivocaciones. Parece mentira las barbaridades que dice. En fin, la intención es lo que vale!» (Carta de Marià Fortuny Madrazo a Jaume Fort, 23-V-1940, Correspondència, Arxiu de l'IMMR).

165. La carta, escrita el 29 d'agost, diu: «[...] este asunto se presentó 5 veces en 60 años y cada vez puso la misma condición y nos pidió a mi hermana y a mí, que desaparecida ella mantuviésemos las mismas condiciones [...]: "No se levantarán los restos en el Campo Verano en Roma, hasta que la tumba en España no esté hecha y terminada y digna de El", por digna de El, entendía mi Madre lo siguiente: La tumba donde descansan los restos en Roma es sencilla y modesta, como era El y de estilo bien de la época sin alarde de arquitectura, es obra de sus queridísimos amigos Dominic Morelli y Vincenzo Gemito, consta de una columna de granito con su retrato en bronce, parecidísimo, hecho por Gemito [...] tiene que ser la misma y naturalmente debe haber sitio para los restos de mi madre y hermana».

166. Encara el mes de gener de 1955, Enric Aguadé demanava a l'alcalde que es tornessin a fer gestions per portar la tomba de Fortuny a Reus, assegurant que «contará con el aplauso, adhesión y agradecimiento de todos los reusenses» (E. AGUADÉ, «Fortuny», *Revista del Centro de Lectura*, I-1955).

167. Amb ell, hi col·laboraren Manuel de Figuerola, marquès de Rialb (1876-1965), ambaixador

d'Espanya i conseller d'estat, i el religiós i membre de la Real Academia de la Lengua Española, el valencià Lluís Fullana Mira (1872-1948), que també en fou president.

168. Lligall «Proposta de creació d'un Museu Fortuny a Reus». Vegeu l'article R. de BELFORT, «Historia i cultura», *Lérida*, X-1949.

169. L'Agrupació féu d'intermediària i gestionà moltes de les donacions per al Museu Fortuny, com ara les realitzades el 1944 pel pintor Mariano Bertuchi (1884-1955) o la de Marià Benlliure, i, el 1945, les de José Garnelo (1866-1944), Miquel Blay (1866-1936), Pedro Muguruza (1893-1952), Aniceto Marinas (1866-1953), Blas Benlliure (1858-1936), Juan Antonio Benlliure (1860-1930), Manuel Benedito (1875-1963), J. L. Farlan, Carlos Ibáñez de Ibero (1825-1891), Mariano de Madrazo (1894-1991), Lluís Masriera (1872-1958), Gabriel Morcillo (1887-1973), Josep Nogué (1880-1973), Ceferí Olivé (Reus, 1907 - Barcelona, 1995), José M. de Juan, Ivo Pascual, Amadeu Roca, Aleix Clapés (1850-1920) —realitzada pel vescomte de Güell—, Francisco Pompey, Amando Suárez Couto, José del Valle, Jorge W. Apperley, Laszlo Zinner (1908-1977) o Fernando Álvarez de Sotomayor (1875-1960), director del Museu del Prado. Amb totes aquestes obres, s'havia de celebrar una exposició a Reus, que no s'arribà a fer (Lligall «Creació Museu Fortuny a Reus»). El 1956, el pintor Domingo Carles féu una donació d'un exvot pintat pretesament per Fortuny l'any 1852 (*La Vanguardia*, 20-VII-1956).

170. Correspondència, al lligall «Creació Museu Fortuny a Reus».

171. *Diario Español de Tarragona*, 15-XII-1947. Aquells anys es reberen diverses cartes oferint obres per tal que fossin adquirides pel Museu Fortuny, però la manca de pressupost de la institució impedí realitzar cap compra (*Reus Semanario*, 24-XI-1956. Citat per A. FIGUERAS, «La col·lecció...», op. cit., p. 16). També es rebé, mitjançant Maria Cardona, una magnífica capa pluvial, obra de Marià Fortuny Madrazo, que es conserva a la prioral de Sant Pere i que el prior es posà el dia de Corpus.

172. Sessió de la Junta de Museus de Reus, 12-III-1948, i carta del 12-IV-1948, Arxiu IMMR.

173. Vegeu «Turismo»; A. SARDÀ,

«Un estudio de Parque Municipal y de recinto para la Feria de Muestras» i «No hay ignorancia ni aversión»; J. LLOP, «¿Ignorancia o aversión?», i J. JUDERIAS, «En torno al Museo Fortuny», *Reus Semanario*, 30-VIII i 6, 13, 20-IX-1952.

174. L'Ajuntament elaborà un pla de recaptació de fons, on es detallava l'edició dels carnets de cooperador, de 100 pessetes, que es pagarien en 20 cupons de 5 pessetes mensuals, per tal que l'acte es veiés «rodeado de calor y entusiasmo popular». Els carnets serien repartits per uns agents de propaganda que cobrarien un percentatge pels carnets col·locats. També es preveien les quotes de subscripció per a les grans empreses locals; les diputacions i els ajuntaments de les quatre capitals catalanes; les diputacions de les províncies d'Espanya i els artistes espanyols, mitjançant el Círculo Artístico de Madrid, i una subvenció del Ministeri d'Educació Nacional, gestionada pel director general de Bellas Artes, el marquès de Lozoya (Lligall «Monument a Marià Fortuny. 1944»). Vegeu també la revista *Destino*, Barcelona, 18-III-1944.

175. Vegeu, per exemple, el diari *ABC*, Madrid, 30-IX-1944.

176. *La vicaria* és, sens dubte, el quadre més popular a Reus. La Banca Vilella, als anys cinquanta, n'edità una còpia que fou un èxit ciutadà i que lluí a les parets de moltes cases durant anys. Encara avui, en alguna entrada d'edifici de veïns, hom hi pot veure reproduccions d'aquesta obra de Fortuny. També s'arribà a utilitzar com a il·lustració en caps de gales i altres aplicacions comercials.

177. F. FONTBONA, «La imagen de Barcelona a través de la escultura pública», *Historia y política a través de la Escultura pública. 1820-1920*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2003, p. 155.

178. Correspondència, al lligall «Creació Museu Fortuny a Reus».

179. *Reus Semanario*, 17-VI i 16-IX-1961.

180. Correspondència, al lligall «Creació Museu Fortuny a Reus». *La Vanguardia*, 29-VII-1952, informa de l'ingrés, al Museu de Reus, d'un oli de Fortuny Madrazo, que forma part del llegat a diversos museus de l'Estat. A *Reus Semanario*, 30-VIII-1952, s'hi demanava la celebració d'una

exposició de Fortuny a Reus, com s'havia fet a Tetuan, «para que los compatriotas del inmortal artista puedan contemplarlas de nuevo».

181. *Inventario de las obras de Mariano Fortuny que hace entrega el Excmo. Señor Marqués de Rialp al Excmo. Ayuntamiento de Reus, propietario de las mismas y para su instalación en el Museo de esta capital* (Madrid, XI-1953, Arxiu IMMR). Tots els materials porten el segell de l'Agrupació Fortunyista.

182. El lot incloïa també olis de Fortuny Madrazo, Simonetti i Romanche. C. FERRATER, «Exposición Fortuny en el Palacio Municipal», *Semanario Reus*, 7-VII-1955. *La Vanguardia*, 28-VI-1955, en recull la notícia. Fidel Pons opinava que, quan s'instal·lés decentment tot el material de Fortuny que tenia la ciutat, es produiria la visualització d'un fons considerable per estudiar-ne la vida i l'obra. F. PONS, «La Exposición Fortuny», *Revista del Centro de Lectura*, VII-1955. Arran de l'exposició, la *Revista* publicà uns altres articles anecdòtics sobre Fortuny, com ara el de S. SEDÓ, «Enojo de Fortuny. Una noche en Roma», IV-1955.

183. Document de dipòsit del 12-IX-1956. Arxiu IMMR. *Reus Semanario*, 17-XI-1956.

184. *Guía del Museo Municipal de Reus*, Madrid, 1963, redactada per Salvador i Lluïsa Vilaseca.

185. *Programa de actos organizados con motivo de la emisión de la serie de sellos dedicada al pintor Mariano Fortuny*, Reus-Barcelona, III-1868.

186. *Exposición homenaje a Fortuny*, Barcelona, Antic Hospital de la Santa Creu, 27-III-1968. A[ntoni]. C[orreig], «Un acontecimiento artístico. Exposición de dibujos y grabados de Fortuny», *Semanario Reus*, 13-VII-1968.

187. S'intentà, infructuosament, que hi participessin Salvador Dalí i Joan Miró, que no consta que contestessin la petició d'una visita de l'alcalde franquista reusenc. (Lligall «Any Fortuny 1974-1975», AMR-ACBC).

188. J. AINAUD DE LASARTE (ed.), *Primer Centenario de la Muerte de Fortuny*, Junta de Museos de Barcelona, Madrid, Comissió General de Exposiciones, Dirección General de Bellas Artes, 1974; Barcelona, Museo de Arte Moderno, noviembre de 1974;

Madrid, Salas de Exposiciones de la Dirección General de Bellas Artes, diciembre de 1974, i Reus, Excmo. Ayuntamiento, enero de 1975.

189. *Apéndice al Catálogo de la Exposición Antológica de obras del eximio artista reusense Mariano Fortuny Marsal que se exhiben en el Museo Municipal de la Ciudad en conmemoración del Primer Centenario de su muerte*, Ayuntamiento de Reus, 1974, 28 p.

190. *Reus Semanario*, 21/24-XII-1974. El jove Abel Figueras escrivia: «És molt trist que s'hagi d'esperar la commemoració d'algun centenari per a organitzar alguna exposició amb pretensions i que aquestes pretensions siguin solament les de "fer pàtria". És molt trist també que Reus es vanaglorii d'un artista mort fa cent anys i es desentengui totalment de l'art actual» (*Revista del Centro de Lectura*, IX-1974).

191. El jurat de la XVII Medalla Fortuny, format per Joan Ainaud de Lasarte, Joan Barbeta, Pere Voltes i Antoni Correig, fallà el 17 de desembre de 1974 i atorgà el premi a l'obra de Sefa Ferré Alsina. El setmanari *Destino*, Barcelona, 19-X-1974, es feia ressò de les convocatòries.

192. Inicialment, el jurat era format per Carles Sentís, Lluís Miravittles, José M. Fontana Tarrats, Josep M. Guix i Jordi Costa. El nou jurat era format per Salvador Sedó, José Vallés, Francisco Sanz, David Castillo, Carles Giró i Àngel Camacho, i es fallà el 22 de maig de 1975. Els altres participants foren G. DE PABLOS, «Mariano Fortuny, cien años después», *La Nueva España*, Oviedo, 30-VIII-1974; D. FELIU, «En el centenario de la muerte de Mariano Fortuny», *Ulldecona*, XI-1974; F. BARANGO, «El insigne pintor Mariano Fortuny estuvo a punto de ser fusilado», *La Vanguardia*, 27-IX-1974; J. IGLESIAS, «La muerte del pintor Fortuny en los periódicos de la época», *Diario de Barcelona*, 8-XII-1974; R. GARCÍA DE CASTRO, «Fortuny, como acontecimiento», *La Voz de Avilés*, 1-XII-1974; J. F. VALLS, «Fortuny 100 años», *El Correo Catalán*, Barcelona, 17-XI-1974; J. PORTILLO, «Mariano Fortuny, un pintor para una época», *Diario Español*, Tarragona, 10-XI-1974; V. CASALS, «Marià Fortuny i Marsal 1838-1874», *Mataró*, 9-XI-1974; J. M. ÀLVAREZ, «Centenario de Fortuny, I, II i III», *La Voz de España*, 8-XI-1974; ORLANDO, «Carta a los hombres sobre Fortuny y su obra», *Diario Español*, 30-XI-1974, i les emissions radiofòniques

de D. BERTRAN, «Un enamorado de la luz: Mariano Fortuny», *Radio Tarragona*, 16 i 21-XI-1974 i L. A. MONTANER, «Madrugada, dedicada a Fortuny», *Radio Barcelona*, 3 a 24-XI-1974. El corresponsal a Reus de *La Vanguardia*, i també Lluís Albert Montaner, a la carta «El desafortunado Fortuny», denunciaven que l'Ajuntament encara no hagués concedit el premi (*La Vanguardia*, 14-II i 3-III-1975 i lligall «Any Fortuny 1974»).

193. P. LLEVAT, *Quo Vadis, Reus?: Memòries 9-73 / 4-77*, Reus, 1982, p. 64-72.

194. R. CABRÉ escriu l'article «Marià Fortuny en l'obra de Josep Yxart», analitzant el seu llibre biogràfic crític *Fortuny* (1881), on es mostra un entusiasta de la darrera etapa del pintor. A. FIGUERAS, «Fortuny i els pompieristes», on considera Fortuny un gran exponent d'aquest tipus de pintura i l'iniciador del gènere a Espanya. A. PUJOL publicà «Fortuny i els seus contemporanis», on parlava de Tarn, Lorenzale, la Diputació de Barcelona, el duc de Riansares, Goupil, els Madrazo, Steward, Davillier i els reusencs que s'hi relacionaren. P. A[NGUERA], a «Documenta fortunyana», transcriu quatre cartes de Fortuny, del Museu de Reus, i A. F[IGUERAS] en fa la «Taula cronològica comparativa». «Monogràfic Fortuny», *Revista del Centro de Lectura*, VIII-1974.

195. El marquès escrigué a l'àlbum d'honor de la ciutat: «Soy un devoto de Reus [...] pues es la patria de dos artistas que figuran en el pequeño elenco de españoles internacionales: Fortuny y Gaudí». «Un autógrafo del Marqués de Lozoya», *Semanario Reus*, 7-XII-1974.

196. *Reus Semanario*, 16-XI-1974.

197. S. SEDÓ, «Consternación general en el mundo de las Bellas Artes por la muerte de Fortuny», *Reus Semanario*, 16-XI-1974. Sedó també publicà els articles «Hacia el primer centenario de la muerte de Fortuny», a *Reus*, 28-VI-1973, i «Mariano Fortuny Marsal», *Unión*, X-1974. Vegeu *Reus Semanario*, 23-XI-1974, i «Suplemento especial del Año Fortuny», núm. 1184, XII-1974, amb el contingut següent: C. GIRÓ, «Nuestro homenaje a Fortuny. Un "noi de Reus" gloria del Arte», que qualificava l'exposició celebrada d'«un hito memorable en la historia artística de Reus»; F. SANJUAN, «Apuntes biográficos sobre Mariano Fortuny y Marsal»; P.

BATLLE, «Una valoración cristiana de la obra de Fortuny»; S. SEDÓ, «Reminiscencias fortunyanas»; J. M. GUIX, «El cor de Fortuny a Reus»; J. GEBELLÍ, «Tricomia lírica a Marià Fortuny»; S. VILASECA, «Els doctors Alberich i Reus»; J. IGLESIES, «Un paral·lisme», entre Fortuny i Prim»; J. M. FONTANA, «Fortuny entre la urbe y el Orbe»; A. CORREIG, «Fortuny, paradoxal», que es planteja l'evolució de Fortuny cap a l'impressionisme; R. GUARDANS, «Exposició Fortuny: amb alegria i reconeixement»; P. STEPANEK, «¿Un boceto para La vicaria en Praga?»; C. BUIGAS, «Fortuny: el reusense inmortal»; L. VILASECA, «Genealogía de Fortuny»; R. GARCÍA, «Fortuny como acontecimiento»; M. J. ARREDONDO, «Granada, ciudad amada de Mariano Fortuny»; Juan Antonio MORÁN, «El boceto de la playa de Portici *El veraneo* de la colección Cabré»; L.-M. JAUME GRAU, «El mecenazgo del Duque de Riansares», i «*La vicaria* a Reus, el 1922», a més d'una crònica de la inauguració de l'exposició.

198. Correspondència al lligall «Any Fortuny, 1974-1975».

199. Els altres artistes són Macià Auqué, Tomàs Bergadà, Josep M. Constantí (1899-1975), Ricard Estivill (1879-1952), Cèsar Ferrater, Lluís Ferré (1898-1973), Antoni Fusté (1866-1950), Baldomer Galofre, Antoni Gaudí, Hortensi Güell, Josep Llovera, Antoni Marsal, Joan Rebull, Ramir Rocamora, Joan Roig, Joan Rovirosa (1887-1956), Domènec Soberano, Josep Tapiró i Pere Vidiella (1893-1975), amb notes biogràfiques signades per Pere Anguera, Pere Calderó, Antoni Correig, Josep M. Franquès, Carlos González, Àngel Llauradó, Montserrat Martí, Josep Olesti, Assumpta Rosés i Domènec Solé, a més d'una addenda de Llorenç Jaume Grau. *Homenatge a 20 artistes reusencs nats al segle XIX*, Reus, Banco de Bilbao, 1981. Dos anys abans, del 22 de juny al 31 de juliol de 1979, l'artista Josep Maria Subirachs (1927) va fer una exposició d'escultura, dibuix i obra gràfica titulada *Homenatge a Fortuny i Gaudí*, al Centre de Lectura de Reus.

200. *Fortuny 150 anys*, Reus, Sala Rebull, 1988.

201. *1838 Fortuny 1874*, Barcelona, Fundació Caixa de Pensions, 1989. Conté els articles següents: M. MADRAZO, «Records de família»; A. MIR, «Marià Fortuny: un noi de Reus»; C. GONZÁLEZ, «Marià

Fortuny i Marsal: Anotacions biogràfiques»; M. MARTÍ, «Etapas pictòriques a través de les obres exposades»; J. AINAUD DE LASARTE, «La fortuna de Fortuny»; E. J. SULLIVAN, «Fortuny a Amèrica: col·leccionistes i deixebles». A part del catàleg general de l'exposició, a Reus s'hi edità el primer número de *Del Museu: Butlletí del Museu de Reus*, VI-1989, dedicat a l'exposició de Fortuny, amb els articles d'Abel FIGUERES, «Fortuny sense xovinismes»; de Rosa VIVES, «Fortuny gravador», i una cronologia comparada a càrrec d'Abel Figueres i d'Albert Arnavat.

202. Marià Fortuny. *Dibuixos i gravats al Museu Salvador Vilaseca*, Barcelona, Lunwerg, 1997.

203. *Visions del / Visiones del / Visions du / Al-Maghrib. Pintors catalans vuitcentistes. Pintores catalanes ochocentistas. Peintres catalans de XIXe siècle*. Barcelona, Lunwerg / Institut Català de la Mediterrània, 2001. Conté els articles A. ARNAVAT, «Catalunya i el Marroc al segle XIX: Visions d'història cultural»; J. À. CARBONELL, «Visions del Magreb a la pintura catalana vuitcentista», i N. VÉLEZ, «Cronologia».

204. *Las Circunstancias*, 19-VIII-1902, i *Diario de Reus*, 21-VIII-1902.

205. *Diario de Reus*, 7-IX-1907 i 12-IV-1908, que afirma que treure el nom de Fortuny després d'haver-l'hi posat era un «disparate» i un «agravio a la memòria de aquel genial artista que tanta gloria nos ha proporcionado». La revista *Color*, 18-II-1928, era partidària que es digués «carrer de Fortuny» i se'n planyia encara el 1928, afirmant que «todavía las gentes no creen suficiente el pasado glorioso del pintor para rendirle la ofrenda de una propiedad espiritual».

206. A «Carrer Monterols i Plaça Fortuny», *El Conseqüent*, 13-V-1933, es recordava que «per blasme dels qui tan a la lleugera, volent homenatjar Fortuny, l'han ridiculitzat. [...] I és que aquest gran artista, sembla talment com si el seu

poble, o els que l'han dirigit, l'hagin pres a broma». S'hi proposava posar el nom de plaça de Fortuny i erigir-li un monument a l'espai davant de l'edifici de la Caixa de Pensions, al començament del carrer de Prat de la Riba: «Així es faria justícia retent a Fortuny l'homenatge efectiu i permanent que es mereix». P. MONTEROLS, «Monterols», *Semanario Reus*, 30-VIII-1952, advoca perquè torni oficialment el nom de Monterols a aquest carrer i que es posi el de Fortuny a un altre igual d'important.

207. R. AMIGÓ, *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms, del terme de Reus*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1988, i P. ALEGRE, *Els carrers de Reus 1700-2010. Carrers que apareixen... que desapareixen... que canvien de nom...*, Reus, Carrutxa, 2010.

208. Andreu de BOFARULL, *Anales Históricas de Reus*, 1866, p. 623-624. Dels primers anys a Reus, diu: «Nació a las 6 de la mañana del día 11 de junio de 1838. Así que salió de la escuela de instrucción primaria y que contaría unos 13 años de edad, el joven Domingo Soberano, que se dedicaba a la pintura, conociendo su rara disposición y fecundo genio, lo tuvo a su lado dirigiéndole tan atentamente, que al cabo de un poco mas de un año partió para Barcelona, en donde pronto fué premiado, por el cuadro que presentó de Otjer Catalon [sic]».

209. A la carta de resposta a la petició, Davillier diu que té dades inèdites sobre Fortuny per fer un llibre tres cops més gruixut, però que no les ha publicades perquè «van a escocer a ciertas personas debajo de una luz poco favorable; siendo Fortuny, al contrario, muy caballero en toda su vida. De toda manera, más tarde no escapan a la Historia». IGLÉSIES, *Güell i Mercader i el segon volum de Coses de Reus*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1965, p. 55. Apunta una sèrie de dificultats que feren desistir Güell. Bartrina escrigué, el 1863, un àcid comentari crític amb Claudi Lorenzale: «Tiene cierta celebridad a causa de su calva, su gran estatura

y de haber sido maestro de Fortuny. Para desprenderse este de los defectos adquiridos en la Academia, hubo de estar estudiando en Roma 4 o 5 años, según confesión propia (histórico)». J. IGLÉSIES, «Una visió de la pintura catalana a la segona meitat del segle XIX: Dues cartes de Joaquim M. Bartrina», *Boletín Interior Informativo del Centro Comarcal Leridano*, I-1966, p. 21-24.

210. F. GRAS, *Hijos ilustres de Reus*, Barcelona, 1899, p. 89-94.

211. F. GRAS, *Historia de la ciudad de Reus, desde su fundación hasta nuestros días*, Tarragona, 1906. Recordava com, enmig de la guerra carlina a la ciutat, arribà per telegrama la notícia de la seva mort a Roma, víctima de la malària, i en descriu l'enterrament de manera detallada: «altamente conmovedor y como jamás se viera otro igual en Roma», com també la repercussió que tingué als cercles culturals i artístics d'arreu del món.

212. L'obra, inèdita, probablement s'ha perdut. *La Vanguardia*, 4-IV-1915, p. 7, informava que l'havia acabat de redactar, i Casals i Vernis la cita a la seva bibliografia fortunyaniana reusenca.

213. Publicades al llibre *Charlas del Reus de antaño, 1952-1953*. Reus, EAJ11 Radio Reus, 1953.

214. Vegeu-ne una ressenya molt positiva a «Fortuny», *Revista del Centre de Lectura*, XI-1962.

215. D'altra banda, *Pausa*, núm. 1, Tarragona, 1990, la desapareguda revista d'art de la Universitat Rovira i Virgili, dedicada a Fortuny, conté una col·lecció de nyaps imperdonables, com ara confondre el segon cognom del pintor o dir que fou la Mancomunitat la que l'envià al Marroc l'any 1860, per citar-ne només alguns. El 1992, el *Diari de Tarragona*, amb el patrocini de l'Ajuntament de Reus i de l'empresa Brasilia, edità la carpeta *Marià Fortuny: El geni romàntic de Reus*, amb deu làmines soltes col·leccionables d'obres de Fortuny.

